

Zaraitzuera aztertzeko ekarpen berriak (9 - Espartza: ahozko testuak)

KOLDO ARTOLA*

Oraingo saio honetan, lehenagoko beste batean egin genuenaren antzera –‘(5 - Otsagi: ahozko testuak)’–, Espartzako herrian 1976.az geroztik bildu ditugun material batzuk lerro hauetara ekartzen saiatu gara. Entrega hau ahozko testuei soilik eskaini izanak arestian aipatu saio hartako sarreran idatzi genuenarekin zerikusia du, aldizkari honen sortzaile eta urte askotan zuzentzaile izaniko Jose Mari Satrustegi adiskide ahaztezinak (G. B.) era honetako aholkua eman baitzigun behin –ahozko testuak, berak bakarrak, gainerako datuetatik bereizita argitaratzekoa, alegia–, Otsagiko datu haiek, ugari samarrak izatean, zein eratan argitara genezakeen geure asmoaren berri eman genionean. Beraz, aholku hura baliatu dugu oraingoan ere, orduan bezalaxe jokatz.

Datu-iturria, kasu batzuetan oparoa, honen aurreko entregan aipaturiko informatzaile berberei zor zaie: Josefa Elizondo –andere honengandik bilduriko grabazio-zati labur samarrak nahi bezain argiak izan ez arren, ez dugu XIX. mendean sortu lagun honen lekukotasuna bazterrean utzi nahi izan–; Dionisia Garate, Aranzadi Zientzi Elkarteko Etnografi Sailak 1983-1990 epean argitara emaniko *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoko*-rako, jada, informatzaile bikaina izan genuena; Eulogio eta Rosario Ramirez senar-emazteak eta azken honen anaia Jacinto –Euskaltzaindiak argitaratu Pedro de Yrizarren *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro oriental* izenburuko lanerako Espartzan egin genuen inkestaren erantzule aparta–; Telesfora Elarre eta honen anaia Nicolas, Bardean eta beste zenbait lekutan artzain ibilia hau; Lucas Senberoi, ogibidez zurgin izanikoa eta, azkenik, Orontzen sortu arren,

* Donostiako ARANZADI Zientzi Elkarteko Etnografi Sailekoa.

Esker biziak eman nahi dizkiot, arazo gehienbat gramatikalak direla-eta, laguntzaile izan dudana Xabier semeari, Euskal Filologian lizentziatua.

txikitatik Espartzan bizi izaniko Fernando Rekalde, almadiatzen ibilia. Hona, bada, eta besterik gabe, Espartzan bilduriko testuak:

JOSEFA ELIZONDO, *Mayatzaldea* etxekoa, 1976

Erribera aldean olio egiten

- *gizonak len, ardiekin eta, nora faten ziren?*

- Àraguára... Àranguára (sic), aragonés, Àraguára, ta (...) Bardénara, Erríbrará!... eta... ólio... ólio iteko dénbran, azeitúna dénbran, azeitúna ta olíoaén... azéitunan bíltzra, ta olíoaen... in ártio, kan, béste tenpráda, béste etzién (?) gízonik; ìrur gizón! (...). Orái ez, eztéla iyór arrépatzen kóitra, tra-bájatrza, ez.

Maulera, ezpartinetara joaten zenekoaz

- *orren gazte-denboran erriko emaztekiak faten ziren ezpartin sosterá?*

- Bai, pero, gú ez; ní biño zárragoköak.

- *nondik faten ziren?*

- Nondík? gortík, gortík... bortütík (...), lekú koitarík! biarréz... bàña... nóla igartzén tzen... ígartzen zixén... káltzetin... egínik, lána; kéndik, kaláxe, piláda bát e... kaltzetín, máxko (?) kaltzetín, ta plantílla, plantílla inglésa (...); los guardias! pa'que no les... verían, llevaban así... izí (?) ketarík.

- *arropa artean?*

- Alópa (sic) artéan, báten... péan, atórraen gañéan.

- *kaiek denborak, e?*

- Ní, nínnden¹, kór ez... Eta, pues zómäit, báratzen tzen, noskíro... bára-tzen tzen... ezpártin'gíten, ezpártin egíten páratzen tzen.

- *kori non, Maulen?*

- Máulen? zómait... barátzen tzen (...) néguan! ténporadará, ya (...) lán égin, pues, zómait barátzen zen².

Aipamen labur batzuk

- *orren denboran, gaztetan, zer egiten zuen kemen?*

- Ordúan... déus e, éz patáka ta éz...

- *azienda?*

- Aziénda anítzetarik, anítz... ardí, étxe bakótxak... bízpur, éz anítz (...). Negúan, guáurek, bakótxak béren etxétan... manténa, mántena; ta géro, údan, údan pues... ártzai batékin, gúziak, páratuz artzaiári, tokátzen zéna...

- *eta artzaiak, Erriberara, nondik faten ziren?*

- Kóri eztákit; ezpáitugu izán... rebáñórik, pues eztákit.

- *artzaiek egiten zien goilare? 'cucharas'?*

- Ezpélez... kutxára.

- *egiten zien dibujo polit?*

¹ Bitxi da *ninden* hori Zaraitzun –Josefa honek berak gainera ‘nintzan’ eman zuen beste uneren batean–, Izaban eta Uztarrozen duela jada urte asko samar aditu bagenuen ere.

² Josefa anderearen azken esaldi honetan bitan ditugun *baratzen (t)zen* horien ordeez, ‘baratzen (t)zuen’ aditu uste dugu.

- Bai, sóbra... enkárgatzen zèna bezála... (ez zen, haatik, ia ezertaz oroitzen).

- *polit dea Iruña?*

- E... ení, etziáidaxú³ batré, bátre gústatzen, Iruña, bátre!

- *yago gustatzen zaio Espartza?*

- Espárza ere... èz kainbéste... barúllo, etziáidaxu gustátzen barúlloa. Pues... Iruñako... áurrak, xitèn delarík ken-... kéngo familia, gozàtzen txé, koyék...! Bàia (...) elkítzen delarík eskólatik; urrián, urrián fàten baitá, ùrriarlártio aurten, kemén gozátzen dié.

- *zer egin du egun edo zer egiten zernaiden egunetan?*

- Egin desáyunoa; leník txéki⁴, géro, súa égin... eta desáyuna, desáyunoá égin, kafeá eta... éznia; àuntza xáintz... xáintz, égots⁵, ta... yá(e)sta, desáyuna! géro... géro bazkári(y)á, beh! géro áldamó(r)za, áldámortzá...-tzen zuénak, áldámorza. Geró, bazkária... después de... de eso, el que tenía costumbre, pues almorzar, áldámorzua... ¿y qué más?

- *eta arratsaldean?*

- Artsáldëan? ártsaldían pues e... uértetrá, èrregátxoan, da... artsáldia kán; geró abária, egín... ta xán, eta xán ta ló egítza.

Zenbait ospakizun herritar

- *kemengo festak noiz dira?*

- Agúztua... lemeziko igándean, o larúnbata? ¿cómo es?... en agosto; la fiesta, de antes, más... era San Andrés, en noviembre (...), kála zé. Dénbra... txàrraengátik, dénbra... tzèla gáxto... [aldatu zien] oáiko... San Pédroala, èta... xáz, kanbiàtu zixén, leméziko igánde; leméziko igánde aguztúkõa.

- *nola zelebratzen da? zer egiten da?*

- Dantzá... dántza! ta xán eta édan.

- *eta zer dantzatzen da? kemengo dantzak?*

- Kebéngo dántza... etzixen; nóla deátzen da? jótara, bai, bàia... kuadríllan e... mùsikõák, nóla deátzen dra?... pues músikoak, orkéstakín... cinco, borz... o séi.

- *eta meza andia egiten da?*

- Méza... sérmon... bétí, ta... óngi, bída'do írur ápez...

- *eta erriko ermitak, Santa Engracia eta...*

- Santa Engracia eta San Tirso (...) apézek bérek... géndu txie kuék.

- *apezek zer?*

- Apézek géndu ziéla, bi, bi... [festak].

- *zergatik?*

- Etzít⁶, zeréngatik.

- *eta ermita koiek kan segitzen die oraino ere?*

- Ermítak... undítrik.

- *baia denboraz kaietara fàten zen erromerian edo?*

³ 'ettiandaxu' aditzen dela iruditzen zaigu.

⁴ 'Xeki' da hori, gazt. 'levantarse', alegia.

⁵ 'Egos' da hori, gazt. 'cocer', aise antzeman daitekeenez.

⁶ 'ez dakit > eztakit > etzakit > etzait > etzit' gisako bilakabidea ikusten uste dugu hor.

- Sànta Engrázialá bai, rómería bezála, bàzkariäkín, bàzkariékí, ta kán txa⁷, ingrúr'o, ermíta íng(u)run, bàia San Tìrsorá ez, San Tìrsorá... méza, ta géro, egúna... fésta guardá.

- *eta Aste Sanduan, egiten dea prozesiorik?*

- Àste Sánduan? aurtén, aurtén ez, eztúxu... ápeza, èri baitágo, éri... baràxten dítxú... [eta xiten da] kánpoköa, bézinoa.

- *eguberrietan aurrak elkitzen dírea karrikara?*

- Gérren... batekín, txúlen... bultzéko (sic); záre bát (...) eta platillo bát, díruarendako, eta... bèzitrík... lárruz (...) ah! espálderöa, espálderueki, txikín, txíkinak kála; guziék, espálduerékín (sic) ta... maklára; (kantatuz:) "Eguberri, Eguberri, kau dela Eguberria, Gure Jauna sortu eta..." (ez da oroitzen) ¡No he aprendido! mira, el nietico... ya sabe, sí; y Luis⁸ y... mis hijos...

- *'gerren' batekin faten zirela erran du?*

- Txixiék... bultzéko, txúla emàten... biltzále (...), órduan-... dakó ónik; arímaxko rezàtzen txú...

- *eta nolako abaria egiten da?*

- Nài delá(i)k... jàten dú, iten artió (?), bétí... dixúgu... abàri xúnto, ken (...) biár mezala (sic).

- *zer gauzak xaten díra?*

- E... axúri, axúri... eta besúgo... ta éztakit, berdúra... pòtajéa ez; kárdo! ta... géro turrón ta (...); raziònètakó pues, kóri, besúgo...

- *eta aurrak faten díra etxetara ere kantuz?*

- Étxe...-tra faten béitra, pues korí, kàntu korí... bádu uskérarik (...) ási ta bukàtu ártio. Van por las casas, a recoger, vestidos así, de pastores, y... ahí se juntan... "Eguberri, Eguberri..." sí, ya saben muy bien, los chicos de la escuela⁹.

DIONISIA GARATE, *Zubialde* etxekoa, 1976¹⁰

Espartzako euskal hiztunen nolabaiteko errolda xumea

- *orduan, zonbat uskaldun erran dugu?*

- Zómat elkí dugu kóntoa? abér, kontá zkgun berriz! Arótxeköán bída¹¹; Erkàldeköan bát¹², írur; géro, Maixtérrenián... ah! ta Eulógiok ere badiàki-xú... írur¹³, láur eta bórz; Apéztégián ere bída¹⁴, e? senàr-emazték xardókitzen

⁷ Hots, 'ja, jada', gaztelerazko 'ya', alegia.

⁸ Luis Esarte, Josefa Elizondoren seme-alabetarik bat, alegia.

⁹ Bai, baina ez eskolakumeek bakarrik, grabazio hau egin zenetik urte batzutara, 1992an zehazki, Nicolas Elarrek gabon-kanta horixe oso-osorik errezitatu eta are kantatu zigun, artean 90 urtetan zela.

¹⁰ *Mayatzaldea* izeneko fondan izaniko elkarrizketa, etxearen jabe Josefa Elizondo eta honen alaba Julia tartean zirela.

¹¹ Faustino Ramirez –Eulogioren anaia– eta Mauricia Txango. Datu hau eta ondoren ageriko den zenbait etxetako lagunei buruzkoak Lucas Senberoizen emazte Brígida Beaumontek, Josefa Elizondo zenaren alaba Julia Esartek eta Dionisia Garate zenaren errain Marina Sanzek eman dizkigute, kasu honetan *Arotzeköan* baino gehiago 'Biotzeköan' edo aditzen dela iruditzen bazaigu ere.

¹² Anaclea Galtxabarra, alegia.

¹³ Espartzako euskarari buruzko lan honetan informatzaile izaniko Eulogio eta Rosario Jimenez senar-emazteak eta honen anaia Jacinto.

¹⁴ Lan honexetan informatzaile ere izan dugun Telesfora Elarre –geroxeago guk geuk aipatuko genuena– eta haren senarra. Telesforari men eginez gero, baina, senarrak gutxi bide zekien. Dionisia Garatek dena den, *Apeztegián* ez baina, 'Apezpikuan' ahoskatu zuela iruditzen zaigu.

dixe; geró Albína¹⁵... zázpi, zórtzi, bedrátzi... e? lo menos bedrátzi erran txugú, ya, bedrátzi... Géro, nór dugu? kándik únat?... gú biok! ta géro Zerrájeroan Felisá¹⁶... la María Francisca¹⁷, eta géro... la Marcelina¹⁸ también (...) bueno, esa no contemos porque... no es segura. Así que zómat erran dugu?

- *eta ongien dakiena?*

- Guziók gará idéntiko, eztúgu iórk eré xardokitzén óngi, guziék xardòkitzen dú(u) áire bati; guk? gú'biék bai¹⁹, xuntàtzen grelarík, "ots! egín xua ló?", goizián, xíten gríntzalarík (sic): "egun ón, egín xua ló?", "atsàldè ón", ere báii... ta géro, gúre konbersàzioán pues... sé(g)un zer... zér bear ginuen xardóki.

- *berze iorekin ez?*

- Beh! pues béste koiekín ya... báitaudé...

- *baia Prudenzio etxeakoekin bai...*

- Pues báii, xuntàtzen grelarík kémen, etsé kontan, e? etsé kontan.

- *eta Arozarenakoekin?*

- E... pues kòrrekín, fátén grelarík elizalá, errátén du: "holá, gabón! fátén xá mèzálá?", txuntàtzen gintzalarík, fátén gintzalarík mezála... yá deágorik bátre...

- *bear duzie xardoki geiago...*

- Eh! bàia... tal como... nexkato²⁰ korrékin fátén gintzalarík elizalá, pues ez gínuen xardokitzén bàizik ère elizála fátén gintzalarík, eta elkítzen gintzalarík eré: "bueno, bìarr ártio!" –bìarr árte, eztiá? bìarr árte²¹...– ta fuera! yá korí... konbersaziorík báttrere; kóri báita neskáto, ta gú... báigra abuéla! bèsteik, bérze gísan ez, eztúgu guk... iyórekin xardókitzen; éz gra diáoko uskàldunik kemen, ta gú... ìltzen grelarík, bukátzen dra uskàldunak... érri kontan (...); kónék eré²² badáki zérbait, amàrekín e zomàit elé xardókitzen du, báii... kén bukátien da, bukátien dá uskàrará, de ráso.

- *eta Telesfora Elarre?*

- Korrék badáki óngi; ni beñó... làur urte're zarrágo dá, mazté kori, ta senarrá ere báii; aiék... bízi²³ baitú senarrá, ník ere bízi izan banó²⁴ senarrá pues ník senárrarekín xardòkitzen nuén áaanitz úskarará; ta xúk²⁵ iguál; klaró, tio Bónifáciok eré baziákixún uskàrará anítz ongi, emázte konén senárra²⁶ (...), gúk ánitz, étsen, xardókitzen ginixún, bàia géro míra, adiós! bedrátzi

¹⁵ Albina Arozarena, *Balisa* etxekoa.

¹⁶ Felisa Mikeleiz, hain zuzen.

¹⁷ María Francisca Etxeberria, *Prudenzio* etxekoa.

¹⁸ Marcelina Tanco, *Argina* etxekoa, ezkaroztarra omen zena.

¹⁹ Hots, 'Josefa Elizondo eta biok', alegia.

²⁰ Azkue: *Neskato*, *nexkato*: 2º (R-bid), soltera, *célibataire*. Erronkarietarako hitzak izateaz gainera zaraitzuerazkoak ere badira hauek, geroxeago *neskato* hitza bera azalduko denez.

²¹ Guk hobeki ulertzeko esan bide zuen horrela, antza, aldaera horren jakitun zela erakutsiz.

²² Josefa Elizondoren alaba Julia, alegia.

²³ *báizi* aditzen ote den gaude.

²⁴ Bonaparteren *Études*... izeneko lanean, *Suppositif présent* kasurako, 'banu, bazinu, bayu, balu...' moduko saila baldin badugu ere –Telesfora Elarre hari honetatik *xardóki bálu* emango du geroxeago–, *Potentiel Conditionnel*-erako 'noke, zinoke, oke, loke...' bezalako erak agertzen direnez, esaldí honetan Dionisiak erabilitako *bano* hori ulertzeko modukoa dela iruditzen zaigu.

²⁵ Josefa Elizondori esan zion hori Dionisiak.

²⁶ Bonifacio Esarte, Josefa Elizondoren senar zena, hain zuzen.

urte ílik, ené senárta, kònge geóztik onát... errán tana, emázte konekin; yaguén (t)xardòki tána eta géro... Pédro Máriren ámarekin²⁷ (...), tal como... errán dugúna, Apézteiko Telesfórak eta kòrrekín? pues iguál, mézala fáten grelárik zérbait itzen dugú, geàkorík bátte... espéra, ez grá xuntatzén! úrak dáude ará kartan²⁸ ta ní... kében, eskina kóntan! beh... éztut sufritzén.

- *xunta zitie, arren...*

- Beár ginuen báí xuntatu bàya éz gra txuntatzén... úra beré étsëan ta ní norían ta fuera! éta... yagué(n) xinírte (?) nizála emázte konéngana, kóna... kén xardòkitzen dúgu bíok, ta fuera! eztéa tia Joséfa?

- *'tía' erraten zaie kemen ere adin andiko emazter, Errongarin bezala?*

- Ez... tía ta tío izan tutála, bàia éne kostúnbrëa izàn dut korí, pues: "tío Bonifázio, zér egiten xú?"... "tía Joséfa?"... emáten dàzta ení... amaíur edo amaláur urte emázte konék, zárragöa²⁹.

- *kortaz, errian badira oraino uskaldun batzuk...*

- Báí-bai, bàia guttí-guttí!... kontátzeko dauré orái(n), uskáldunák...!

- *eta gaztena, nor da?*

- (...) pueda ser, la Rosarito³⁰, más joven que yo.

- *eta Rufina Galtxabarra?*³¹ berrogei urte solo...

- (JE-ren alaba Julia:) Esa? como yo ¿verdad? ¿sabrás?

- JE: ¿la Rufina? ya sabe (...).

- (Julia:) ¿la Rufina? no sabe, madre; como yo, palabricas sueltas...

- *(Juliari:) 'madre' erraten dakozu amari? kemen ez dea erraten 'amá'?*

- Áma?... ah! le ha dicho 'madre', pero bah!... áma también ya le dice, sí³².

- (Julia:) Sí, "amá!", cuando le llamo, "amá!". Cuando estoy hablando, pues "la madre" esto y "la madre" lo otro, cuando habla[mos] el castellano, pero cuando, bueno, y cuando no, también, "áma". "Amá!", cuando la llamo, siempre "amá!".

- *eta Escolástica Mosok*³³, *ongi dakia?*

- Umm... ez, eztút erranen, emázte korrek badàkienéz euskárara. Y mira! y quién habrá dicho a éste el nombre de la Escolástica?

- *atzo egon nintzan aren tabernan eta senarrak...*

- Errán zuen, kóri?

- *bai, emazteak ongi dakiela...*

- Eeéh... pues, ník xa éztakit badákienez emázte korrek, enékin xá eztú sékula xardóki úskarara.

- *pues duela bi edo irur urte ere kan egon nintzan; ura zegon eta...*

- Eta txardókitzen zuená uskarára? eh, gúk xa éz, sékula!

- (Julia berriz ere:) La Javiera y esas, más saben, la Javiera y la Felicitás y...

- Y la... y la Paquita, esas tres hermanas también saben³⁴.

- *(Dionisiari:) ori nongoa da?*

²⁷ Pedro Mari Juankoren ama lehen aipatu *Prudenzio* etxeko Maria Francisca Etxeberria zen.

²⁸ Aitor Aranaren *Zaraitzuko biztegia*-n "ara kan" dakusagu, Bonaparte printzipearen materialetatik jaso. Ideia horretatik aski hurbil ote gauden pentsa liteke, agian.

²⁹ Josefak eta Dionisiak 84 eta 72 urte zituzten, hurrenez hurren, hau bildu genuen 1976. urtean.

³⁰ Rosario Ramirez, *Maixterra* etxekoa, geroago ezagutuko genuena.

³¹ *Legaz* etxekoa hau.

³² Hots, gure egunotan, *Zaraitzuko* zenbait herritan eta erdara baizik egiten ez duen jendearen artean, oso zabaldurik dago 'el áita' eta 'el áma' moduko erak erabiltzea.

³³ *Pequeño* etxekoa hau, *Legaz*-enean sortua.

³⁴ Tanco da *Arboroki* etxeko hiru ahizpa hauen abizena.

- Ni? kéngo, kéngo... kéngo etsálaba; Esparzáko etsálaba niz ni. Ene áma Otsagiko; áita etséko.

- *eta kemen, ori gazte zelarik, uskara anitz xardokitzen zen?*

- Uuuh... béti uskáraz! áitarekin t'ámarekín ni beéti uskaraz! béti; uskárará zakién ánitz óngi ène aíták eta amák.

- *eta erriko gizonek ere bai, orduan?*

- Pues... bai, xardókitzen zien ordúan, gizonék, báibai-bai... bázegon órduan gízon uskaldún... ètse guziétan! géro bukátu da, órai, úskarara, orrá! eta sémëak eta alába báii etsetán eta, éz eràkustëagátik eta éz ikàstëagátik eztíe ikási; ará! kór bukátu da úskarara etsétan, ez xardókitzeagátik.

- *eta nork galdu zuen kemen lenago, gizonék ala emaztek?*

- Je! azkenëán guzi(e)k, entre gizonék eta emáztek, ta guziék, guziék gáldu die uskárara; ez xardòkitzëarekín... guziá búkatzen da! iguál nóla guk, ezpádugu xardókitzen bíek pues, pues... bàttreré! etséan eztáukegu xardóki úskarara, baizík ere... xuntátzen grëlarik bíok (...). Pues orrá, gúre uskára... zér uskára da gú-... gáuza gúzia... asëntatzen txú, zèren gúk... kónbersaziorík? eztúgu izánen eta (...). Beriála fátan gitxú... èrdaralá! uskárara ez xardòkitzëarekín? bereála erdárara. Eta néuk (bat-batean eztul egiten duela-eta), éne... eztulá? béti igual; bíar bar txút fan bérriz kòntsultalá abér tzé erràten dadán dotóre kórrek; ermàten tút bi ilábete, e? eztúlekin, gábaz eta egúnaz, gába ta egúna, gába t'egúna (...). Ronkéra píxka bat.

- *ronkera mittika bat?*³⁵.

- 'Mittíka bát' etxú erraten, e? rónkera píxka bat. Gúre uskara, káu xu... uskára... úskará póbre.

- *ez, ez, anitz aberats...*

- Eta gúk daukixúgu uskára káu... póbre tako, zèren gúre uskarará izàn delá... obenénian San Sébastianérik txìten txú (...) fónða kontr'éta: "holaaa! zúk bádakizú uskarára? artsálde ón! egun ón!" (h)ánitz itzen dádae! ta ník kontéstatzen dábet, bàya erràten dabet: "bàya... ník eztóket pronúntzia zi(ek)... prònunziátzen ziéna bezála!", "bàya konprénditzéko báda áski!" bàya éz (...). Ník San Sébastianèkoekín bai, San Sébastianerekín pues, bai: "holá! zúk bádakizú uskára, e?" - "bai"... izaúten niné, xardóki kében erdáru (sic), emàten dút dénge bat. Faten níz Iruñará ta Iruñan erràten dadáe, erràten dadayé ensegída: "Ah! zúk bádakizú uskarará?", erámaten dút kor, dénge bat, pues bai, badakít, kàla dá, a(u)nque éz anítz, baliàtzekó, nòre... zereán bai, bádakit.

- *ez, ez, anitz ongi egiten du eta lasterka gañera.*

- Ya ves, ník uskarará... hablo corriente.

Zaraitzuar orrazkeraz, jazkeraz eta hizkeraz, eta Otsagiko ikastolaz zerbait

- Ta ikúsi níxua, nóla... nóla fátan nízán? pròpiá salazénka níxu, e? trénzak, e? etxínaztán ikúsi... eztiá? ez, e?

- *mantillarekin eta...*

³⁵ 'pixka' hitzaren sinonimotzat aditurik geunden *mittika* hori burura etorri eta bota egin genuen egokia izango zelakoan, baina, kasu honetarako bederen, Dionisia andereari ez zitzaion egokia iruditu.

- Mantillaréki eta... fáldea lúze karekí... pues ní kalá faten níz, elízala; béstra ez, bàya... mézala... kémen, e? kémen.

- *eta Madrilerá fatean...*³⁶.

- Madrílen bilóá... tía Joséfaren gísa, róska, ta ní ará faten nintzalarík ere báí (...).

- *mototxa edo? 'moño'arendako nola erraten da kemen?*

- Róskarà, kémen egíten xút eta yá(e)sta; bàya kemén orrá: salazénka, e? salazénka...! áek kála erráten dadaé.

- *zaraitzuar?*

- Zaitzuar, zaitzuar... pues kála! bueno, pues yá... zér bar dúgu xardoki, tía Joséfa? eztábigú déus'e, ez kánturik eta éz (...) bátre! éz... oróitzen!

- *Errongarín aditu ditut kantu txikin batzuk...*

- Kán'e xárrek txardóki zaén (?)... uskárara gú'miño obekí?

- *ez, obeki ez baia, kan ere zombait xarrek zerbait badaki...*

- Aníz gáuza bagínakizun bàya, bàya órai... guziák atzáitxu; beh! bàtre-bátre! ni eníz orítzen déustaz ere!

- *kemen nola erraten da 'olvidar'?*

- Átze, átzerik; àtzerík gáuza guziák. Dénbraz bágínazkín gáuzak bàya uuh!... ez, éz kontínuatzérekín? pues gáuzak átzetzén dra, átzetzén dra gáuzak. Eta órai, xúntatzen gularík, bertzè gísán ez (...), éz-ez; ník emázte kóneki, yagöéna...

- JE: gu íltzen grá-... grelarík...

- Adiós! gurékin bukátzen xu gúzia.

- *ikusiren, ikusiren!*

- Zúri idúri zaixú beár diéla... segítu uskárara; nóla bar du segítu? buh! ník batút etsén... láur niéto, eztéá? niéto bát eta írur nieta; bueno, niéta... zarrenák ya amabórz urte; kóri daukigú mónjetan, Tafállan, kan, dióxu mónjetan; bueno, mutíko káu, amaírur urte, oáñik eztú beté amaláur; ník zómait éle xardòkitzen dakót eta... bárre egíten dadá, "úskaráz... bear dúk kontes-tátu, e?" - eta "bai!", báí eta éz eta kóri báí.

Bueno; géro batút, bézte nieta bát badút amárr urtéko; eta... kórrek: "a mí no me... no me hable nada, e? en vasco, e? abuelita, no me hable". Txikína? zázpi úrte, korrék, korré'bai, korrék ikasién zuen, bàya eztákoé iràkutsi náí...! jeh! ník orái eràkutsi dabét... bat, bída, íru (sic), láur, borz, séi, zázpi, zórtzi, bedrátzi, ámar; améka, amábi, amaírur, amaláur, amabórz, amaséi, amazápi, emezórtzi, emerétzi, ógei; bueno, ikási dixú(u) ógei, pues... orái ogeitámar ¡hala, venga! -Mariníca deitzen dá- ¡hala Marinica! ógeita bát, ogèita bída, ogèita írur, ogèita láur, ogèita bórz, ogèita séi, ogèita zázpi, ogèita zórtzi, ogèita bed(e)rátzi, ògeit'ámar. Kórrek ikási dú, enékin, bàya orái, e? fan déneko aspáldixko kóntan; korrék bai, korrék ikásien zixún...

Otságin badíxu eskòla bát baya... (t)xu... besté grupo baténdako; gùre koléjioan dixú bàya... déus ere uskárarik; bàia ník báí étsen, ta... sekretáριοak egòrri zixún papel ánnndi bat, etséra, eràkustekó... uskál... ùskal kúra guziák, ta ní asi nintzàxun báí... Ègun zórtzi [festa bat egin zelarík], ník, níxkátó (sic) arí errán nakon: "bueno, gálditen badú zómat úrte txún, errán

³⁶ Galdera hori egin aurretik hura Madrilen egon zela esanik baitzegoen.

dazoxú zázpi, eta astén bálímadrá erráten: kóna zkitxú... bat, bída, írur, láur...” (...) baitzén ègun zórtzi fiéstara, ta itén zun paréja konékin, e?

- *bai? Otsagiko ikastolala faten da?*

- Ez, bàya... egín zuén paréja... éne niéta korrék ta kóneki; beztítrik! a lo... antíguan! faldáxko bàtzurekín, txakétilla batzúr ta pañélo bat... kalaxét xurírík, kémen lótrik, lótrik zinturán, demàntaléxko batekí, ta géro bérste pañelo bát buruán, te yá!... Egún... elkí biar tetxú (sic) fotógrafia; beztítu txú... guziák, eún kartáko bezála, ta egún ègin bear titxú... fotógrafiak (...).

- *eta arestian erran duen Otsagiko ikastolan...*

- Láur urtéko aurrék badákie uskàrará... ongí.

- *bai, e?*

- Bai, bai, bai... Sí pero, sólo Otságikoendáko...

- *eta erri kontako aurrak ez daizkea fan kara?*

- Etxakín, körí... ezáut-, eztút erranen... Pues beré aldérdítik, korrá... azkénéan otsagiár, eta fuera! Otságikoak otsagiár: klaró! bertzerík déus e.

- *Oroitazten diogu bi hilabete lehenago harekin mintzatu izana*

- Sártu ta bereála, idúritu záida: “ník gizón konekín, xárdoki bàrimadút? errán, errán... zínadayén: “egun ón, zu, badakizu uskarára?” - “bai, pixka bát badakit, kontèstatzékó diná”; errán dut nóre baitan: “ník gizon káu numáit ikúsi dut”, bayá, orrá, orái... órai orítu niz.

- *Aurreko egun batez Otsagiko Udaleko idazkaria ezagutu genuela esaten diogu*

- Orrék³⁷ badú intéres anítz... xardóki dadién uskárara, bayá, jéndeak èztu, eztú xardókitzen.

- *Zernahi gisaz ez da agertzen otsagiarren erabakiarekin ados*

- Otságiköék Otsa(g)íko, sólo, kán eztá iór ere amétitzen, sólo Otságiköök (...).

- JE: Ník usté, bàia... (zalantzakor).

- Zér nai xú ote errán? bétí're maéstra bát, maéstra bat dioxú, uskárarén erákusten, báya³⁸, Otságikoendakó sólo; ta ségitien diá oté... káu, ánitiz? éz nóskiro; bérriz eman díxe... mòza batzúr...

- *aur-multzuaren anditzeko?*

- Gáuza koyék ikúsi díxügu, eztéá?

Zenbait baselizatara egin bisitaldien berri laburrak

- Sànta Engrázia undítirik eta... San Tírso undítin (sic) xu fíte, eta adiós! kórr etxú barátien déus ere... kóri egía.

Ama Bérjina Idóiaköán ní egon níz; egin tút írur biaje, Ama Bérjina kártra, bainuén burúmin ánitiz! Neskàtozútuán? bí aldiz eta... géro kasátu ta béin, írur biaje; èman néen... méza batendáko eta emán nakon díru... exér-tzeko bí belá bi áldetarik, azkén biájëan; bàya badút gána fáteko, eta áurten baitítugu patákak kan Beláguan, fán bar xút ègun bátez, a la... Ama Bérjina Idóiaakoala, ekústra. Oh! ní egón nintzànekotík...

- *nai baldin baduzie eramanen zitiet biar...*

³⁷ Otsagiko Udaleko orduko idazkaria, alegia.

³⁸ ‘bayo’ aditzen ote den gaude.

- Ai! nágo... jibatrik fáteko bíar! eskér mil'ánitz, fanen níz, bèrtze egun bátez... eskér mil'ánitz, agradéitzen dút ánitz, bàya béitut áurten okásio fatéko sémiarékin, pues fanen níz. Egún ere egon dá Iruñako semiá ta errán dadá: "áma! bérriz xítén grelarík, fanén gitxú... patáken ikústra", ta "bueno, bueno, yá egun beño obékixeagótto egòten nizán"; "kuída naiéla ta kùida naiéla", pues, "pues kúidatzen núk eta eztákiat zér (...)".

Bádiakixut báí, nún dagon Isába, ah! ta Idóia? orrá, eztátátxula errán, Idóia, nón dagón; ni eón nixu, bai... euztén banié're góiti kartán, fanèn níz bai, karrétera gaindí, ta géro artién dut... eskùyalá, ta fanen níz... xúxene-ra, orítzen niz báí ongi, Amá Berjína Idóiaköa. Ník írur biaje ègin dút, írur biaje, ta... ta izán nuen buen alivio.

En Lúrdes'e ní ere egón nintzán, bein... Arburúan ere báí, egón niz... géro, Muskíldan ere báí... aaah! ník korritu dút ánitz! Argilóa, ere báí, kémen baitáukigu, Sartzékoan, ere báí... gústatzen (t)zaidan, bai, dénbra kaitán fátëa... érmítëtra [ya lo creó! eta... zángöen gáñan, éz kótixerékin, ez, bàizik ère zángöen gáñan... eta ténplátu bär, bàia orái, bátrere ez; orái eztút balío déus ere!

Edozein egunetako eginkizunak

- *zer egin du egun?*

- Zér egin tan? gòizión fan nixú mezála; mezátik sauntsí, eta zér egin dut? etsén eztút egin eún déux ere, etsekuándrea báitut... ègitekó! enuén zér egi-teko, lagún-lanik étsen; bázkaldu dut óngi, eta géro fan níz siéstala; igàre dút... óron bat, siéstan; geró xeikí niz ta xín bairá sèmiák, hala! kor... bénga! párti txorízo ta gázta ta ógi, ta éman ázkaltzra! yá(e)sta, éne éungo làboriá, eztút egin diagórik déus ere.

Abarkak lotzeko kalamu-sokak eta abarkagintza oro har (1979)³⁹

- *kemen, 'cañamo, nola erraten da?*

- Ez, kemén eztágo.

- *libro kortan exertzen du 'kalamu'.*

- Kálamua; uskáraz kálamua déitzen da.

- *bai? kala aditu du?*

- Báí-bai! dénbra... erósten gínuen, abárken sostéko; egíten ginuén kàbo batzúr eta... sostén gintzán abárkak, kártaz.

- *baia kemen ez zen sortzen, erosi bear zen kanpo...*

- Bai, erósten ginuén káñamoà, kàñamöá erósten gínuen, tiéndan...

- *eta nola erraten zen uskaraz?*

- Uskárak, kañámöa, béti kañámöa!

- *kalamu, ez?*

- Kañámöa dèitzen ginuen gúk, kañámöa... "eráugi zazié matáxa bát káñamo, tiéndatik", tiéndan saltzén zen, trénozako batzur; ta géro trénza kartarík, desègiten ginuén, según zér kábo... fálda egíten zuén, pues... gintzén⁴⁰ ginuén... trenzátik, eta egíten ginuén... kábo batzur, sostéko; yá-ya, zétra ellégatu niz! abárka ere báí, banákien egíten abárka, bei-lárruz!... beí-lárruz

³⁹ Dionisiari bildu testu hau eta honen ondorengo guztiak haren *Zubialde* etxean bildu ziren.

⁴⁰ 'gentzen' da hori, 'kentzen' alegia.

egiten nuén ník abárrak eta... muttúrrak kálaxe txuts, (zuzenduz:) txut, muttúrrak txút, eta géro bí aldetarík sos.

- *konta, konta beza nola egiten zuen...*

- Jeh! kònta zatála? erráten dut: ebákitzen ginuén... kálaxe bí... bí txerrú, eta géro sósten ginuén... mútturak, kalá, altzìnetík, kála (...).

- *eta 'txerru' zer da?*

- Pues txérru dá... káñamuári, géntzen ginuén, txérru batzur, eztiá? ta txérru kaítaz... –txerrù kurák egiten ginuén lúxe-lúxëa– eta geró kártaz... sósten ginuén kála... abárrak; káu da... (egunkari-orri bat eskuekin moldatuz, abarka bat bailitzan) fórma kontan... e?... eta géro, kála, bí aldetarík, sósten ginuén... xílo batzúr egiten gindién (!), ken bát, kèn bertzé bat, kèn bertze bát, ta géro kéndik fàten gintzán sósiz, ta xúntatzen zén géro bíak kála; kau zén abárrak.

- *baia ez du erran zer den 'txerru'...*

- Ez! kañamöa... káñamú-txérru, bertzéik ere déus ez!

- *¿los cabos, o parte del cáñamo, o...?*

- Pues... káñamöá, dèitzen ginuén káñamo ta géro... káñamöáz egiten ginuén... kábo koyek, dèitzen ginuén kábo.

- *txerru da kaboa?*

- Bai-bái, txérru dá káböa, kábo.

San Tirso izeneko ermitara bederatzuurrena eta erromeria

- *kor, goiti kortan dagon ermitak, zer du izen?*

- San Tirso.

- *eta denboraz zer? fàten zen kara romerian edo?...*

- Ah, bái-bái, fàten gintzan dénbran; nobéna bat egiten ginuen... kásik ètse guziétarik, egunóro mezála kàra fàten... ta oái déus ere, ègu⁴¹ guzía bukátrik! Orái... jénde gázte kebek... bat ézta fàten ere elizalá!... éz-ez... gurékin bukàtzen dá (sic) guziák; ùrte gútiz... ìzan dá kánbio anitz. Guríak fàten drá, bairá sakrístan, el cargo de sacristán llevan los nuestros, y las chicas, quieras que no tienen que ir, ya... tienen que acudir; pero... –ah! úskaraz–, bàia bérze gísan? etzrén fànen bátrere! ez-éz, etzrén fànen, bàia orái... kárgo kori báitie, asté batéz fàten dá... bát eta bérze astián fàten dá bérzëa; bí... bíak baitítugu étsen, bi nexkátó, pues kála fatén dra, berzála? etzén faén bát ere. Kanbiátu dá anitz.

- *eta nobenara nola egiten zen?*

- Bah! pues nòla egiten zén? pues fa(r)tén gintzán... ègunóro! bedràtzi egúnez fàten gintzán mezála, kàra...

- *eta zer berze egiten zen?*

- Ah, déus berzerík.

- *nobenara solo...*

- Pues, nóbenará, déitzen ginuén korí, nóbenara.

- *erromeria edo kalako zerbait ez?*

- Ère bái! urtían béin, iten zén romèriará, bai.

⁴¹ Kanpoko eragina somatzen uste dugu hor; izan ere *egu* hori –gazt. ‘hoy’– Abaurregaina, Auritz eta Artzibarko Hiriberri moduko herrietan bildu zen *EDEL-I* delakoan (192). Dionisia Garatek, hale-re, behin baino gehiagotan erabili zuen, Zaraitzun ohikoa ez den arren.

- *leitu dut bazela kantu bat aski famatu...*
- Ba, ¡ya lo creo!
- *oritzen dea nola ziren?*
- Ez, guziák átzen dra.
- ... ‘*tellaz gorri-gorria*’ edo...⁴².
- Ez.
- *eta egia dea frantsesak ere xiten zirela? debozio andia ziela eta...*
- Uh! ya lo creo... urtúxirik xíten zrén kóna... Frantziárik asíta, e? bar zuén mártá (?) méritu, e? urtúxirik!
- *eta zendako xiten zen jendea? zerbaiten sendatzeko galditen zitzaion edo...?*
- Ah, kláro... dolóre, dolóre... “San Tírso glorioso, mártir de los dolores” deitzén zen.
- *badira letra batzuk, “San Tirso... tellaz gorri-gorria”, orai ez niz ongi oritzen...*
- Pues ní ere eníz orítzen, eníz orítzen ní.

Zerri hiltzea edo matatxerria (1981)

- *kontatien loka matatxerria nola egiten zen?*
- Matatxerria nola egiten zen? etsé kontan izán da báí matatxerri májorik; orái... orái ez, òrai eztúgu egíten étsen matatxerri bàizik ère kánpo, bèrtze étse batián. Bàia kémen, matatxerri, ya lo creo, egín baidugu májorik! sòlo orái ez, orái kánpo egiten dié màtatxerria...
- *konta beza, nola artzen den txerria eta...*
- Pues nóla egiten zen? matatxerri! ta zér du kontátzeko matatxerriak?
- *bai, nola iltzen zien, besoetarik ar eta...*
- Besóak?... besóak drá altzína, eta àzpiák... gíblían; ta geró pues... píka-tú, eta...
- *baia egin, non egiten zen?*
- Étsen! guziá.
- *eta nola, zerbaiten gañan esertzen zien?*
- Ah! ba... ápal, exértzen zén áska bat lùze-luzéá, eta aská kartán... txe-rría sár, eta geró, béxko bat úr... irakítzen, eráunts, pelátzeko.
- *baia kori il eta gero...*
- Ílta... ílda, báí-bai-bai...
- *baia len, len; besoetarik ar eta...*
- Bai, sárr áskan...
- *eta orduan, zer?*
- Eta urá eráunts, kèmendík... irakítzen, e? eta géro, etxáno⁴³ batéz égotz, txerriála⁴⁴, alík-eta... bíloak fáten àsi ártio.
- *bai, kori egiten zen txerria il ondorean, baia txerria nola iltzen zien?*

⁴² Hori esatean Azkuek bilduriko *Espartzako erria* izenburuko kantu bat izan genuen gogoan, honen hasieraz –“Espartzako erria, tellaz gorri-gorria...” (*Cancionero popular vasco*, II, 751 or.)– ongi oroi-tu ez baginen ere.

⁴³ “eltxano” ustez ezagunagoaren aldaera dugu hor, gure informatzaileak behin berriro errepikatu zuena gainera.

⁴⁴ ‘Nori’rekiko atzizkia behar luke horrek; ez ‘nora’rekikoa.

- Nòla iltzén zen? gántxo batéz sujéta búrua, bai, eta géro láuren artían láur paták edukí... láur gizonék; eta iltzén zuenák, gántxo batéz sujéta... ázpiala, gamintarén sártzeko.

- *nondik sartzen zakoen?*

- Ah, pues... bi bésöen ártetik; bi bés- (zuzenduz:) besó bat apál, ta bérzëan... góiti, kála, exértzen zre(n), eta ílzalía (e)óten báitzen kémen, pues kortík... bí bésoen artían, sártzen zuén gámintara; kála egíten zén.

- *txerriak, orduan, zer egiten zuen?*

- Ah, pues... zer égin bár zuen? firme estíra!

- *oyu edo, irago edo...*⁴⁵.

- Oooh! nóla deátzen zén korí? ézta memórialá xínen... uh! pues eztút, eztút pentsátzen.

- *irago, eiagora edo...*

- Kaláko zerbait dá.

- *eta il ondorean...*

- Eskálda.

- ... *irakiten zegon ur kura, gañala egotz?*

- Kartáz, kártaz ongi-ongiá... txerriá bústi, eta géro, hala! gamíntez firme! bilúa gén; eta géro, exértzen zén tábla batzur gañan, askáren gañan, ta geró txerriá elkí kára, tablaèn gañalá, eta geró kán... garbí-garbía exér txerriá, géro... gèntzekó púzkek; géro esèrtzen zén láur puzkatán txerriá...

- *eta gero txorizoak eta, zer berze egiten zen?*

- Txorízo ta... biríki, eta odolki... odoláz odolkiak...

- *eta lokainkak, txistorrak eta...*

- Bai, guziétarik.

- *eta egiten zena festarik etsetan?*

- Bai, bai, prestátzen zen... ¡ya lo creo! exértzen zén... bazkária ónik, ta ezpázen bazkária prestatzén, abaría!

- *eta apezari zerbait ematen zitzaion?*

- Goráintziak...

- *gure artean batzuek ematen dakoe zerbait, erraten baita 'presente'...*

- 'Presente', bai, bai, bai, eta... vamos, en castellano 'presente' y en bascuénz se díze goráintziak.

- *ah! ematen zitzaion...*

- Bai, bai, bai... emáten, emáten, emáten... uskaráz 'goráintziak'.

Gorputzaren zenbait atalen izenak (1982)⁴⁶

Norbaitek galdetu omen zion...

- ... nóla deitzen zén... kórputza; búrutík... zánköök ártio; kóri lén-lemezìko... géro... géro zér galdin zadayén? ya... méndiko àrbolëák nolá däitzén zen (sic), zúk bezála, nóla deitzen zren (...). Koék... sólo... nóla deitzen zén búrua, ta boróndia eta... bégia, sudúrria, ágo, água, órtzak, míia, tzintzúrria, bulárria, éskuak, éria, axexkálak... Géro... bésöa, mèsatxúrria (sic), soñégia, espaldára... kuék! kuék galdin zatzatxié ení, kuek guziók; bèlauntxúrriök...

- *eta 'kixkolde' ez du erran...*

⁴⁵ "kurrinka" –gazt. 'gruñir'– esan beharko genukeen, agian.

⁴⁶ Testu hau eta hurrengoa Jose Antonio Azpiroz (G. B.) eta Jose Luis Alvarez Enparantza "Txillardegí" adiskideekin batera bildu genuen.

- Ah! bueno, ta oáñik fála da, kòrtik geinberá, klaró, eta... bè(d)an-txúrröa, gèro pàntorrillára, kàñillára, zàngoa, axixkálak, eta yá(e)sta; kórik erran nazkén.

- *berze egun batez, 'columna'rendako, eman zuen 'arrosario-bizkarra'...*

- Kóri deitzen dá arrosáριο. Eta yá(e)sta, fán zren kóntent eta ní ére barà-tu nintzán kóntent; eta errán zadaén... txínen zrelá bérze egun bátez.

Euskarazko otoitzak ahantzirik (1982)

- *uskarazko orazioak ikasi zituen?*

- Bátre, eníz óritzen, útzi tut átzetza; uskàraran éz... xárdokitzeàrekín pues atzètzen dá ánitx elé! ník eztút xardokitzen i(y)órekin; lén xardókitzen nuen, ken, abuéla, fón dan, fón da arrekín, eztéa?

- *Mayatzaldeko 'tia' Josefarekin...*

- Bai, baia órai ezpàgira xuntatzén! ní ez fáten kára ta úra ezin xín koná, pues bátrere. Eta órai... Telésfora korrekín? egínen dú úrtia ez tála xardóki, míra, ta kémen... totál baigáude kasí xúnto, eta... urá ez xíten ta ní ez fáten...

- *baia erri kontan berze batzuk ere izanen dira...*

- Ah, badaúde, bádaude báí bízpur baiá, ez grà xuntatzén, ez xúntatzèa-rekín eztúgu txárdokitzen; xardókitzekó beár da xúntatu; úrak éztra xíten kóna ta ní eníz fáten iyöra're...

- *eta elizan edo, ez zadia xuntatzen?*

- Bah! elízan, eníz fatén! egín du úrte bat enizála egón elizán, e? izán báliz... kála, kéndik kála, ála kartraáño... sárian (?), órduan bai, bàya aldápa káu...! ta geró, eskalèra anníz badú elizála yoatéko onek, ta kórrek apúratzén. Kéngo eskalèra jústo-jústoá (...).

- *kortaz karríkan bai, ebiltzen da zerbait...*

- Bai, bai, karríkan egón nixu.

- *neguan, aldiz, obe etxe barnean baratzea...*

- Orduán, geldí-geldíak keben.

- *erran daukie kemen elur anitz egiten duela...*

- Bai, bai, egíten du anitz; èlurrá ta ótz, otx ánitx egiten dú kemen, báibai, dénbra ánitx, dénbr'anitzez.

EULOGIO ETA ROSARIO RAMIREZ, ETA TELESFORA ELARRE, 1982⁴⁷
(Eulogio eta Rosario senar-emazteen *Maisterra* etxean bildua)

Euskara ahantzi, baita umetan dotrinan ikasirikoa ere

- TE: Bai, txikín gintzalarík bai, ordí? bàia orái ez. Nik... arrá(r)an (?), telébisórian... erráten duelarík... uskarára? trast! géntzen dut; éz gustatzen! oái ez gústatzen eni.

- *zer arren, konprenditzeko gaixto dea telebisioko uskarara?*

- TE: Aeex! oái ez gústatzen, ní géntzen, beréala!

- ER: oái e, egunóro, egunóro sartzéitzen (?) dixúgu!

⁴⁷ Etxe honetan ere lehen aipatu Azpiroz eta *Txillardegi* adiskideekin batera egon ginen.

- TE: Bai... Télienabarrá...! (minutu bakarren bat, albiste batzuk laburki emateko).
- *ez da kemengo uskarara eta korrengatik ez duzie konprenditzen ongi...*
- TE: Ez, eztá... gúre uskárara, ez; bah! kéngo uskárara xardóki bálu, ordúan bai bayá, San Sébastian aldéz, ondó óngi xardókitzen?
- *berze uskara bat, ez duzie ongi konprenditzen...*
- TE: Ah! ník bátre, e? kasórik ere eíten! ník bátrere, ník ensegída géntzen xut.
- *pues kemendik altzina bear zinuke entseatu...*
- TE: Xardóki? ez!
- *xardoki ez? baia ez gen...*
- TE: Baya diferénte báita... úskara kau!
- *bai, baia, ez anitz...*
- TE: Bai, bai, bai, bai... diferénte dá. Mirá... gázte bat xin tzén, gùriálá, èta... xardóki; errán niákoxun, fan tzíla sekretarioarén (...), sekretarioaen arrébak, pues... xárdokitzen zuéla, óngi. Etzóla gustátzen, uskára kóri... nas-tékatzen duéla anítz... San Sébastianéko uskárara. Ta ník erran diakoxú(t), ník... ez, yá átze tzaidála; senárrak etzuéla bátre xardokitzén ta ník ere éz. Eta... átze! ók e... Zubiáldeko nexkátoarékin xin xínuen, ta èrran diako-xú(t): “mira, que le enseñe la abuelita, que ella que sí, ya sabe el vasco”.
- *Dionisiak?*
- TE: la Dionisia.
- *anitz ongi daki Dionisiak, e?*
- TE: Bai, xardókitzen dixú anítz uskárara.
- *senarra bizi izan zen bitartio arekin anitz xardokitzen zuela dio...*
- TE: Bai-bai-bai, bai... béti úskarara; bayá, ník, Féliperekín bátre! bátre etxúgu xardókitzen uskárara!
- ER: eta... ètziána... [irakasten?] eta áita zénak etzekiéla...? áita zénak, etzékiena ez úskara?
- RR: etzákiat! etzákit nóiz... il trén aíták⁴⁸.
- TE: Éeèz!... Sártzerik báitzen, ta kán ez xárdokitzén batré! úskarará... eztxiákixun; etxákixun éz... konprendí gutziá. Éne lióbak... guziék, e? eztíx(e) xardokitzén bátere úskarara bàya konprenditzén gutziá (barrez). Errán diakoxut ník: “ya pudías (sic) ir tú”, ¡hala! tú ya les enseñarás más”, y “sí, yo entender todo, pero hablar...”.
- *orai guk ikasi bear dugu kemengoa...*
- TE: Bai, gázte... kúra, xin zelarík errán zixún, kéngo uskarará náí zuela; zonmaí'da... Donísiak (sic) edo...
- RR: ¿La Albina?
- TE: No... “la americana” de Rekalde...
- *Mayatzaldekoa ote?*
- TE: Ez...! Rekalde... edo egón zadie?
- *ez, etxe kortan ez...*
- ER: (...) abuéla fánik dixu, bàia... semíak, txárdokitzen diá...?

⁴⁸ ‘gurasoak’, antza.

- TE: Bátrel! aah... noskíro tzérbait xardókitzen xu; lo que es Nicasia⁴⁹, bai, alabák...
- ER: Nik, zòmait áldiz aditu baitút, pues...
- TE: Abuélica korrék bai! korrék... óngi, bai, sénarrarekín ta bėti xárdokitzén bazén uskárará, kebéndi béizen, bàya... Féliperen áita, Sàrzerík...!
- ER: Sàrtze zún? etzúnen ez Tsárdez; Itzálle nutén (?) óla zen (oso esaldi iluna).
- TE: Ìtzallérik? eéz! Sartzeri'tú(k); ará-... aránekotik (t)xúu. Es que yo ni acierto a hablar, e? se ha olvidao, buh!...
- *atzetzen da, xardoki gabe atzetzen da...*
- TE: Konprendí bai, guziá, bàia xardòki txút...
- *orduan, gazterik bai, anitz xardoki duzu...*
- TE: Ah, bai, bai, bai, bėti uskarará! bėti uskarará!...
- *bai? karriketán eta guzia?*
- TE: Bai, bai, bai... bėti!
- ER: Bai, guzián, bai, ta... múséala ta... bai.
- TE: Míra, ní txíkin nintzalarík, pues... nékato àndié(r), dotrína emànten zìabexún úskarará, bėti uskarará, bàia gú andítu gintzalarík yá erdára. Nik, zeñátzen, ta... pádreñúestroa eré ikási nixún baia... fán da (barrez).
- *orainik ere erranen loke zerbait, ez dea?*
- TE: Yá ez, ya... Sánta María bai: Sánta María Jaungóikuen áma, zúk òtoi in zázu gúre bekatàriengátik, órai ta bėti, ta íltzeko orduán Amén. Ta... zéinatziá ere bá!...! Kurútzte sanduarén señálearengátik, gúre etsáietárik... líbra gitzázu géiz guziétarik. Áitaren izénean, Sémiaénean d'Espíritu Santu Jaunaénean, Amén. Bai! txíkin gintzalarík, ánitz... bayá...
- *dotrinara ematen zuen apezka kemengo zena?*
- TE: Itzáltzurik.
- ER: ¿Don Nemesio?
- TE: Don Nemesio. Le preguntó a la difunta 'americana': "Nórk errantzún aitáguréa?" - "errán zála bérste orrek!" (barrezka). Ta, ja! saétsëan, nin-daixún⁵⁰ txíkin, ta, "nórk errán zun aitágurea?" - "Jesukrístok... bère áo própioaz, jauna", o no sé cómo le contesté... ay! se echó unas risas...! Pero nosotras en... vasco, ni la doctrina ni nada; pa cuando... gú aditu gintzàanéko, ya... bukátu zen; erdárara, órduan.

Inauterietako giroa

- *eta karnabaletan... nola erraten da 'karnabal' kemen?*
- TE: Pues kárnabalán, bàia...
- *'iñauteri' edo 'iote', edo kolako zerbait?*
- TE: (erdi kantaturik, bi nota erabiliz soilik) "Iote, miote...". (Rosariori:) Espéra... tú tampoco ¿no te acuerdas?... los críos ya saben, sí.
- *eta zer egiten zen kemen, iotez?*
- TE: Órai eztá zeátzen.

⁴⁹ Nicasia Jiménez, arestian eta lehenago ere aipatu *Rekalde* etxeko Analeta Galtxabarraren alaba, alegia.

⁵⁰ 'ninbaixun' aditzen dela iruditzen zaigu.

- RR: Pues bíl... bíl kura, elkítzen xúnen gàztediará ta géro pues, bíltzen (...).
- TE: Áskari bát...!
- ER: Fésta? itzúltzen tzén, fàten tzén... bíltzen, porque (...), ógi... txúla (...) xàten zé, guziá... étxe batián, xuntàtzen gitzán komisiúk (?) eta... bíltze xúnen ánitz, pues dí-, díru, repártitzen díru ori; dirú, arroltzé, txulá, ógi...
- RR: Emáten ziená.
- ER: ... emáten ziena.
- TE: Txistór, arróltze, díru...
- ER: Ta... èrredóndi (?) bát pues... yá beterík, eta geró... etxe batëan (...) ta guziék kan.
- TE: Ta díru bíltzen zúna, pues... ¡hala! turrón ta... kóitarik e, ixilík ár zan (?).
- *eta nola beztitzzen ziren?*
- TE: Íotetán?
- ER: Espálderöa.
- *arropa zar bat, edo... mamu gisan edo?*
- TE: (Eulogiori) Nátibitàtetán bai, Natíbitatetán, éspalderuá, mútxillará eta... máklara, ártzai bezalá! bai.
- *kori Natíbitatetan, baia iotetan? mozorro edo disfraz edo... kolako zerbaitekin?*
- RR: Bakéro etxínuen beztítzen, ez.
- TE: Bai, lén bai; uuuh! len... máskaratrik eta... uuuh! (Rosariori:) ¿Tú, no te acuerdas?
- *maskara edo zerbait beztiturik eta...*
- TE: Bai, bai, bai, bai... eta káreta, eserírík, kòri mútilek... mútilak. Eta... béztitrík, batzúz (sic)... séñóríta, bèrtze batzúk pues... zàrratráko ta gúziatarík! báia óai ezpádago jenderík, beztítzeko eré! guziák fán dra Irùñará!... fán dra gu(t)ziák... amigo, kan, óngi... bìzi báitra. Kében trabà-ja...-tz(r)en báizen ánitz, ta kán gútti ta diru ántz!...
- *bai? kemen beño geiágo, bai?*
- TE: Kében bèño obéki... bof!

Neguko eguraldiaz, euskararen ohiko erabilera urriaz eta eritasun mingarri batez

- *aurten izan dea elur?*
- TE: Elúrra? je! por desgrazia demasiada. Elúrr(s)a, ya lo creo... únai fàten nintzálari (sic) ní... bèietrá, dió! elúrrean ézin élkiz... ah, desgraziáus! bien que desgraziadas éramos, sí.
- ER: Kémen, tejàdutártia (sic) elúr ánitz zén...!
- TE: Hombre, ántz aldíz, barrátzen, igán goití ta elúrra... egotzíz, bél-durretz... étxeak undìtien zrèla! eta korí, óngi armàtrik baitáude! ta aùn... oáñik... kontúz!
- *pala bat bear da kortako, berzenaz ezin elki...*
- TE: Bordétra fatéko, nóla ebíltzen níntzan...! kében... Aúria⁵¹, Aúrian é pues... bída-írur gizon... eta éun guziá éltzeko bordála, e? baiá, bí oron t'er-

⁵¹ *Auria* duela urte batzuk hutsik geraturiko Espartzako etxe baten izena da, Brígida Beaumontek aditzera eman digunez.

dí edo... urr(s)án írur óron, bordála eltzéko, e? eta élur... èlur puská! eta... zanguétan, exèrtzen txié palètaxko bátzur, ez únditzekó kamát (= kainbat).

- *egun kuetan radioak erran zuen kemen elurra izan dela; 30 zentimetro edo...*

- TE: Eeéh! kóri eztá deus eré! kebén ni, txíkin nintzalarík, óri, (lagune-tako bati:) xú ere oritzen xá, bai? karríketarik... ói! bídiak, edekí ta... géro, kálaxe píla batzu(r)... buuh!... gizon guziák elkìtzen xintxán, batzúr petígo-ra, bertzé batzúr... gàinberá, pues... pález, elúrra... apartá! ordúan... kótxe, elbítzen báizen ta géro... autó e... así zelárik, Sálazenká! pues... ak⁵² tzién apártatu, élurrá...

- *kortaz kemen negua duzie otz, sutondo inguruan egon bear...*

- TE: Ez! gúk eztugú sutóndorik, bàya kozínillára... firme! sártu ta atària ertsfrik? póh! belló derróten⁵³ báigra. Baxú ya írúr urté eztugúla katárro bat ére arpátu; néguan, éz-ez-ez...

- *(Rosariori:) orrek guti xardokitzen du, e?*

- RR: Bah! eztakít!

- TE: (Rosariori) Ah, bai, bádakixu bá; bá-bai, bádakixu. Bai, xárdoki; egú(n) bíok xuntátzen grelárik, ásten gitxú xardokitzen ta... bereála erdára-la! ¡es mucho más a plazer el castellano que el vasco! la cosa es que... el castellano no lo hemos aprendido bien y el vasco...

- ER: Sí pero, claro, si el castellano... si el vasco ya, otro día lo hablaban, sí, bien corriente, el vasco; no hablando castellano...

- TE: Sí, no hablando castellano, con una... que sabe vasco pues ya voy, pero...

- *Dionisiarekin ere, e?*

- TE: Bai, ánitx aldíz, bàëa badú... denbr'ánitz ez gréla xuntátzen! arék, áasma duéla ta ník kojéra tála!...

- *arek arnasa eta orrek zangoa...*

- TE: (gurea zuzenduz:) Nik... azpía; atrósis! (sic) buh! kórpuz guziá... eta geró, áutsi nuín... eróri, eta... bah, tseidán (= segidan) fan, Irúñara... opératzra. Zángöa... kála eon bearrián, bertz'áldialá! ìtzulí... kònke Irúñan, arréglatu... tzádaé(n).

- *eta erreuma gentzeko zer du? pomada?*

- TE: Bai, bàya déus ez itén! Frántziarik baya déus ez.

- *ene amak ere badu eta anitz estimatzen, Frantziarik eraguirik ere...⁵⁴.*

- TE: Míra! míra... zér bultóxko elkí tzeidan, kébe(n), eta kében eré así, bàya káu esèrtzen baitákot, eztá biltze(n); ken eré eséri bánu...!

- ER: Zertáko etxú errésten (= esertzen?) bérze bat?

- TE: Pues... káu eztút e... eúzten ándi'txa.

- *ene amak erraten du: 'konekin erreumarik ez, guzia gentzen du, fuera!'*

- TE: Míra, gáu batéz, desèspératrik! zér doloóre... emáten (t)zadán éskua(k), eta... batxún úrtëa, énuela... ènpleatú, bátre orítzen, e? oritu nun-

⁵² Bitxi da ak hori hor, 'ek' hobeki bailegoko, gure ustez.

⁵³ Balizko *derrotu aditza –ongi xamar aditzen uste duguna, bestalde– ez dakigu zer izan daiteke-en; ez ote izango 'bello egoten baigra', ahuskalo zergatik, gaizki ahoskatua?

⁵⁴ Bere amarekiko baieztapen hau eta jarraiko beste batzuk Jose Antonio Azpiroz gure adiskide ze-nak egin zituen.

tzaxún (sic) gáu kártan; èseri níxun ta dólóriá'tzéditu, bàya míra, éskuare nola eséri (t)zaidá (sic)... orrá, mákur(s)trík eta...

- *baia, tira, dolorerik gabe...*

- TE: Ez, oái dolóre ez; txikírrin kau, astén delárik... min emáten? ói-oi-oi! exúr kebek, e? zér dolóre emáten dadaén! mín ánitz.

- *korko exurrak?*

- TE: Exúrrak; eh! kórpuz guziá arpátzen (...).

- *korrek erraten du biramunian, euri edo elurra denean...*

- TE: Bai-bai-bai-bai... kánbio, oooh! bar bádu kanbiátu, fite eder-... (zuzenduz:) erráten diabexút, bai; ya puede... ponerse malo en Cafarnaún, ya me dolerá la rodilla.

- *ene amak erraten du: 'nik ez dut bear telebisionea, konek fite erraten du'; anitz maite du ene amak kori...*

- TE: Bai, pues ník, eséri gáu kartán ta etxút kéntzen; zónbatek erráten dadaé: "adí! zér ordu dá?" - "aizé frésko!" (barrezka)... klaró! éz erlojerík eta, "zér ordu dá?" bai.

- *ene amak baditu laurogei urte eta, korrekin, ongi.*

- TE: Laurògei úrte? ník yágo; laurogèita bída, beréala íl! ni fàten níz... ní fàten níz síglòarekín bátean, míra!

- *pues ene amak baditu laurogeita sei; eta ongi da, e? ongi da*⁵⁵.

- TE: Laurògeita séi? enè senarrák laurogeita séi; atsátrik, atsátrik⁵⁶...

Eultzia dela-eta

- *eta kemen egin duzia eultzia?*

- TE: Órai éz! baah!...

- RR: Denbrán bai.

- TE: Aaah, dènbran báí, bai...

- ER: Bai, mándoaeikin; béyekín eré bai!

- *zonbat denbora du ez dela egiten len gisa? amaborz urte? edo geiago...?*

- TE: Ez, yágo ez; amabórz urte. Dende (sic) que tuvimos la trilladora, o la cosechadora...

- RR: Amabórz itén die oái.

- *konta dokezie nola egiten zen eultzia?*

- TE: Eúltzia nòla eitén zen? pues... lénik egíta, etá... ólo, garí ta... gara-gár ta guziétarik ein dú(u)! eta... egítan... asíta, buèlta emán, ligàr(t)zará⁵⁷, eta ¡hala!, firme egíta; géro baldú, eta bálak kárria, àbrekín.

- *eta karria... nora?*

- TE: Làrriñalá! k(l)aró!

- *eta kan zer egiten zen?*

- TE: Pues, edá... èdatú ta geró, abríak sártu... trilládorarekín ta ¡hala!; eta leènaó, béyak ere báí, bùtzartú (= buztartu) ta... béiak... lárrin... larri-ñála, ensegída.

- *eta 'trillo'ari, nola erraten zaio?*

⁵⁵ Hau berriz "Txillardegí" adiskideak esan zuen.

⁵⁶ 'atsoturik' ote da hori -hala uste dugu-, ala 'hatsa'rekín zerikusiriko zerbait?

⁵⁷ Azkue: *Ligarza* (R-uzt), ligadura para hacer gavillas, *lien à gerbes*. Hitz hau Azkuek aditzera emaniko Uztarroze berean bildu genuen geuk ere aspaldi, baina, antza denez, zaraitzuerazkoa ere bada.

- ER: Indárreseal!
- TE: Indárresia, bai.
- *orduan esertzen ziren mandoak edo beiak indarrexia...*
- TE: Indárrexia betí, béyak... géro, trilládoràxko bát... tzèrekín? rodí-llo bàtzurekín, pues... ándiak.
- ER: Géro, biltzèn zén trilládora... batzúr, rodílllo bàtzurekín, bàia... indárreseá (...), irúr puntékín, irúr puntékín, ta klábatzen zén... zérea... indárreséan. Ta géro zerra ba(t)zúk, pues... indársëak ermàten zuéna, kuráz, óla... tilintón⁵⁸ bezalá, ta, kàn sartú eta itzé bat... ìtzei bát, kláro, kau bát, bèrze bát, berzé bat, eta... ta kúra kostàtzen zén, sí, uuuh! xéatzeá... ago-tzá...!
- *eta karekin zer egiten zen? xea, xeatu...*
- ER: Bai, bai, guziá larríñean.
- *eta xeatu ondoan?*
- TE: Xeátu ondúan, pues... gáñeti-gáñetí, agótz gèntzen zená pues... pàjariála, eta... bérzea pues... mont(t)iòkatú ta... áiza! xàrdeckí, eta géro... òndarrá, gária... órten⁵⁹ béizen kán, pues... pàlatz (sic).
- *eta aizatzeke, zer erabiltzen zen?*
- TE: Sàrdëák! sàrdëak...
- *eta baeak, 'cedazo'ak, ez?*
- TE: Aaah!... gálbaya... bayára, bài-lárri...
- ER: Bái-larriá... báil-larriá dá... zílo anitz (ez da ulertzeke modurik).
- TE: Garía igár tzaén ta... agotzá góiti (...).
- *eta 'pajar' kori, nola erraten duzie uskaraz? agoztegia?*
- ER: Sábaya...
- *eta agotza ez zena, zer zen? 'pikorra' edo...? nola erraten zaio 'grano'ari?⁶⁰*
- TE: Gária, gária... ta... gáragarra bàlin bazén, gágarrá! gàragarrá... 'el órdio', sí.
- ER: Sí, y 'la avena' óloa, ta... xeruá, 'el gerón', xéro.
- TE: Xéroa; ta... 'la veza'... zálkëa!
- *eta 'garbanzo'?*
- ER: Gárbantzoá.
- TE: Gárbantxoá.
- TE: Ta kalábazará zién... errían, nóla deátzen? kalábazara? kalábazará, kála... ándi... esèrtzen báita, ta xáteke eré ónik baitá... kori nóla deátzen da, zén errían?
- *kuia?*
- TE: Kúria noskíro; kalábazará... 'calabaza' pues... en castellano; en vasco... la cosa es que le dije a Manolo... a ver, que preguntaría allí, a ver cómo se llamaba la calabaza; me dijo y ahora no me acuerdo...
- *nik⁶¹, ene etxean, erraten dut 'kalabaza'...*

⁵⁸ Azkue: Tilinton: 1º (BN-s, R), suspendido, colgado: *suspendu, pendillé*.

⁵⁹ *orten* hori 'erorten' edo 'erortzen' izan daitekeela iruditzen zaigu; *ondarra*, berriz, gazt. 'el grano' da zaraitzueraz. Hitz hau gure '(3 - Eaurta: bukaera)' titulupeko saioan ere agertzen da, Javiera Urralburuk emana.

⁶⁰ Telesforak lehenxego eman 'ondarra' hitzaren esanahiaz ongi jabetu ez izateagatik eginiko galdera.

⁶¹ J. A. Azpirozzen baieztapena.

- TE: Kalábaza; bàya eztá diatzén kála, ez; uskáraz...
- *kuia, kuia...*
- TE: Kúria o... una cosa así, me dijeron.
- *kulubita edo?*
- TE: A... cuántos vascos he preguntaö y, kálabazará: ¡pues no es kalabáza, en vasco! Y p'al trigo gária... garágarra, óloa, garbántzöa, alúbiara... las habas, ábak o... (zuzenduz:) bábak.
- *y el guisante, la arveja?*
- ER: axkól, axkóla...
- *eta ilarra...*
- ER: Ilárta es bisalto, eta... en vasco se llama ilárta.

San Tirso eta Santa Engracia egunetako inoizko beilez

- *kor, aldapa kortan, badago ermita bat, San Tirso...*
- TE: Bai, ermíta bat, eta kán... kán kanpósántua ere báí.
- *erraten die denbra batean, Frantziarik eta, jende anitz xiten zela...*
- TE: Bai, bai, bai, bai... San Tí(r)so... egunéko, San Tírso! zeén... xíten zén Frántziarik eta eraugitzen zién... ólio; eta kánbiatzen... zixéeen... lanparátik, kanbió... ólioa, eta... kan, lánparan (t)zéngon ólioa, ermàten zíxen eta... òrdañará, úzten zixén. Fèadú(n) ziaxokén, Sán Tírsori.
- *frantziarrek, kori?*
- TE: Bai, bai, bai...
- *eta kemengoek ere bai?*
- TE: Ah! kémenguek ere báí, bàia... fàten gíntzan... San Tírso ègunián, ¡hombre! gitziók (sic) eta...
- *zeren abokatu zen? zendako xiten zen jendea?*
- TE: Pues... kan, ólio... kártan, esèrtzen zién... kuérda batzúri! eta... géro, kártaz, úntatzen zixién, reúmara.
- *urruneko erritarik xiten zen jendea?*
- TE: Bai, bai, bai... xíten (t)zuen⁶², abrétan, 'a caballo' ta guziá, xítén (t)zuen. Bàya... orái bátre! orái bátre, oái ez grá fàten eztá're San Tírsona ere éz, San Tí(r)so egúnian; gutziá deók (!) útsik, ta nõrk gelditú? ápezek. Klàaró!
- *apezek gendu die?*
- ER: Báí-ba! pues oái, atária értsik, zér fan bar du(u)? erzátu beàr badá... atárian, kánpo.
- *ezin sarturik...*
- TE: Giltzaz ertsirí(k)... èrmitará pollíta zagón, baiá...
- ER: Ken... nóra fàten zén mezála... don Pedró? nón... emàten zuén, mèzará?
- TE: Pues... garízeman, àstiartióro-àsteartióro, méza, San Tírson; eta láur étxe edo gintzaxún, abísatzen gintzaxién ta fan bàr ginixún, méza èntzutzá kára, bai. Eta orái bátre! bátre; apézek gendu txé, guziá!
- *apezik ez dagoa, orai?*
- TE: Bah! ápez badagó, bai, bàia... ezpeitié fan nai orái.
- *ez da segitzen kostunbre korrekin...*

⁶² 'xiten zunen' izan liteke hori, gazt. 'se venía / se solía venir'; gauza bera bitan eman zuen, gainera.

- TE: Éeez-ez-ez... bátre!
 - *orai nai die egon trankilago...*
- TE: Bai, bai, bai, bai; págu ánitz eta géldik...
 - *baia giltza eskatzen baldin baduzie emanen dauzie...*
- TE: Ah, bai, bai... eskátzen bálímaxú, konfiánza izàtearekín, emáin díxe.
 - *San Tirso anitz urran, amar minutura-edo dago...*
- TE: Eta... kótxearekín, moméntu batéz fátén zadie.
 - *ah, kotxearekin ere fan daike...*
- TE: Bai, bai, bai, karrétil einik dagó. Eztút estrénatu ník, karrétil kori; zángoz ebíli níntzan, ta adiós! Kébandik ágeri bálímada!... ya, San Tí(r)so, ta géro, góitiao bazioxún bértze ermíta bat: Sànta Engrázia; bayá, eztiákoxe kàsorik égi(n) ta... únditu, únditu! ez? ta... San Tí(r)so ta e'dié guardatzén, ere báí, únditrik!
 - *Santa Engraziari ere, denboraz, jendeak bazakon debozione andia, ez dea?*
- TE: Bai, bai, baaai... apríleko, amasèigarnéán, fátén gíntzaxún en rome-
 ría, itxór(s)! (?) eta... leén kan, pues askàriak ermán ta éguna igár... ooh! bix-
 kárka ta urtéro eman dixúgu! faitèò batzúr, eta óngi egòten gíntzaxú (sic);
 geró ya asì xintxán, èrrialá bazkáltzra. Bueno pues... guziá gáldu da.
 - *eta erromeria kura, nolakoa, nola zen? zer egiten zen?*
- TE: Pues... tzér egiten tzenáa? arrúsariuá er(t)záaa... etxérik... arránk-,
 (zuzenduz:) elízatik, arránkatzen gíntzalarík, arròsario bát, eltzén gíntzáneko
 Sànta Engraziará, bukátzen xínuen; àrrosariúa, e? ta letanía ta gútziaik!
 - *eta kara eldu ondorean, zer? meza?*
- TE: E? ez, ez, kán respónso... respónso ez, bendézitzen... zixén alúr,
 mèndi gutziák, eta káan, (e)óten gíntzàxun ráto...
 - *eta gero bazkaria...*
- TE: Geró... lètaniára ta... kantátzen gíntzàxun ta... géro, áskariá! Ta
 géro, arránkatzen gíntzalarík, bérriz, bérze... arròsario bát...
 - *eta musikarik eta... ez?*
- TE: Ez, ez...
 - *kemen ez dea txistua sonatzen?*
- TE: Ez, bátre! e... festétan, oàí bi úrte edo nóí'zan zen? txístuak?
 - *eta txirula ere ez...*
- TE: Ez, éz-ez-ez, kén déus ere; lén gitárta... eta akordéon, eta... bio-
 lín... baldúrria (sic), guziétarik bátxu⁶³; oái déus e, déus? eztàgo gazterík!
 étx'intéreserik ére, ikásteko, bátréré! bátre orái.

Eulogio eta Rosarioren familiaz zerbait

- *eta zuek bai? izan duzie familiarik?*
- ER: Guk? gúk sei (...) oái eztúgu baizik láur. Bat amaírur urtetán,
 sar(r)anpiònarekín, il tzén ta géro... ta géro segítzen zúna, traktòreagatík
 (...). Ez, bàt Iruñán, ta bérzea Ezkàrozén... bíak... kásatrik... bí alaba, ta
 bértze bíák étxen.
 - *orduan urran dira, ikusten tuzie...*

⁶³ 'bat-xu' aditzen da, gure irudiko.

- ER: Bai, ta... Irùñaköá, àzken kontuéna (?)... pues, astióro! ta... bakà-zionetán, pues, kémen! ta Ezkàrozeköá... egunóro! ta, ánitx egunéz bí biaje...

JACINTO RAMIREZ, *Maisterra* etxekoa, 1992⁶⁴

Iratiko trena zela-eta

- *oritzen zira Iratiko trenaz?*
- Bai... Aðitzèréki... Irúñea, ta Zàngozára.
 - *ioiz ebili zintzan kartan?*
- Bah, zèrpaì'pái baño guttí!
 - *eta norartio ellegatu zintzan?*
- Irúnberririk Irúñará ta... Zangozára eré, aldí batez bakarrík.
 - *oritzen zira ze erritarik igaretzen zen?*
- Ez, zènpaitez báì baño... gútxiz!
 - *Murillo edo, Artajo edo...?*
- Éeez, or, ordúan etzén fátén bátre tren, tren óri...
 - *nik ez baitakit nondik nora ebiltzen zen eta...*
- Pues, Aóitzerík xiten zén Irunbèrrira, Ilunbèrrira; emén eré erràten dugú Í-runbèrri baña dá Il(l)unbèrri. Beh! ortík, Lidéna (sic) ta Sangüesa.
 - *eta erri koiék ez die uskarazko izenik, nonbrerik?*
- Lièdená dá Lédia.
 - *bai? eta Sangüesa?*
- Zangóza; eta Oibárre ta... (barrez) Aibár da, bàña dá óla... uskéraz xú Oibárre...
 - *eta trenaren artzeko, norartio fan bear zen? Irunberrirartio edo...?*
- Bai, bai, bai...
 - *karartio?... zangoz? oñez?*
- Ah! erríx erri, ortarík? Agoitzát, Aóitzerat... atrátzea, atéatzea...óinez! nère aitákin; ta, án artu ginuén trànbíará, orí, Iràti orí, Ûrroztík pasatú ta... Irúñara.
 - *eta kemendik Agoitzerartio fan bear izaten zinien? konatago etzena baratzen, Ripodasen edo? Irunberri urranago baitago Agoitze beño...*
- Ah, ba... Rìpodastík eta... San Bízentén ta...
 - *erri koietarik guzietarik...*
- Bai, ah! eníz orítzen baya... Artiéda... erríotarik guzietárik pasàtzen zén, Ìrunbèrrira etòrtzekó.
 - *eta kortik erririk urranena zoin da? Irunberri?*
- Bai.
 - *eta Irunberririk goiti, Nabaskozera edo, ez zen xiten?*
- Éz-ez-ez-ez... ortík, fátén zén... Zangózara.
 - *orduan, trenaren artzeko fan bear zinien Irunberrira...*
- Ilunbèrrira.
 - *baia erran duzu aldi batez aitarekin fan zintzala...*

⁶⁴ Jacintok, Pedro de Yrizarrentzako aditzari buruzko inkesta egin genionean zaraitzuerazko adizki jatorrei zintzo-zintzo lotu bazitzairen ere, era askean mintzatzean ibarretik kanpoko hitz mordoxxa erabilí zuela iruditzen zaigu, haren mintzamoldearen ulermena guri erraztearren, itxura osoan.

- Bái baña, eméndik, méndittík!... Elkuáz eta... ortík, Ekíza –bértze erri bát–, etxé bat bakárta zé, orrá juáten tzen, kan (...) orrá elkítzra; géro artzen ginuén bide bát, ta... guk, gúk sièrra artatík erríak artu gintzán⁶⁵.

Aspaldiko bidankoztar euskaldun baten berri

- *bein erran zinadan gazte zintzalarik ikusi zintuela irur gizon, Errongaririk xinik, uskaraz xardokitzen...*
- Éz-ez-ez... emázte batekín, Bidángozetík, orrekín bai, orrekín xardòki nuén uskéraz ánitx.
 - *ah, eta non, Bidangozen ala kemen?*
- Ez, kúna jiten zén; gúre bórda... óndoala, errotá bat bazén ór ta... orrát, an bazuén alába bat, ta arén amék, (zuzenduz:) arén amák mintzátzen zuen.
 - *eta alabara kemen zegon?*
- Ez, ez, ez, ez, ez... errota bátean, Jaurriétan.
 - *Eaurtan bazen errota...*
- Errotá bat, báibai... gùre bordára... urróbi (zuzenduz:) o urbíll eo...
 - *ah, urbil, urran... zien borda errota kortarik urran da...*
- Eso! eztá kilómetro bát, erdí bat ere.
 - *eta emazte korrek zer egiten zuen?*
- Pues xíten zén... alábarenekín eotrá!
 - *ah, xiten ziren biak beren erritik eotra...*
- Ez, alabára zén, zegóna... molinéra.
 - *eta kau ere Bidangozekoa zen?*
- Bai.
 - *eta uskara bazakiena alabak ere?*
- Ah, (...) zerbáit bakarrék baia... gútxi.
 - *guti, baia amak ongi...*
- Àm-amá Frántzia ta... fàten zén ta... an...
 - *ta zu egon zintzan arekin eta uskaraz xardoki?*
- Bai, anítz...
 - *eta aren euskarara kemengoaren iduria zen ala diferentexeago?*
- Diferéntexéago dá.
 - *baia konprenditu ongi...*
- Bai, konprendituen da báib. (ez da oroitzen haren izenaz. Jacinto, orduan, 13-14 urte inguruko gaztetxoa zen; andrea, aldiz, zahar samarra).

LUCAS SENBEROIZ, *Joakinena* etxekoa, 1991

Irri-ixtorio laburra

- ... pero en Francia, llamaban, por lo visto [ardoari], ásno (sic).
 - *arno...*
- Sí, y... había aquí un carpintero, que estuvo trabajando en Francia, vino aquí y se puso aquí muy grave, y llamaron al cura...
 - *erran, erran uskaraz nai baduzu...*

⁶⁵ 'ni(n)tzan' aditzen dela iruditzen zaigu.

- Bai, euskéra, bai. Bueno, juán zen apéza, ta errán zakón: Errán zaxú Yésus!
- Arnóoo...
- Errán zaxú Yesús!
- Arnoó...
- Errán zaxú Yésus!
- Arnóoo...
- Keméndik fatekó zerualá badaudé irureún tabérna.
- Yésus eta bérriz Yésus!

Sanjuanetako erritoez oroitzapen gutxi

- *San Juan bezperan, egiten zena sua etxe-atarietan?*
- Nóla, nóla erraten zú, abér?... bai, ni... txíkin nintzalarík, géro ez.
- *mutikoek eta, egiten zien xauzi suaren gañan?*
- Bai, bai.
- *eta zer erraten zien orduan?*
- Ez nué orítzen ez.
- *“San Juan bezpera, sarna fuera” edo...?*
- De lo que orítzen nintzala pues nóiz zen? Sán Juan euneán, igúzkia arkítu (sic) bagé, fatén gintzán ugáldiala, guziók... guziók fatén gintzán... ugáldialá pues (...) sobre todo, bégia; bah! guziá baya bégia garbítzea (sic); betártea ta ere báí, bàia... begiak yágo; San Juán goizéan, igúzkia arkítu gabe, sin salir el sol; óri San Juán egúnëan bai, orítzen níz óngi.
- *eta zer berze egiten zen? (ez da oroitzen).*

Lucas, ogibidez zurgin

- *gazte denboran, laborari izan zirea?*
- Ni? zúrgin.
- *zer gauzak egiten zintuen?*
- Ah, pues kán⁶⁶, étxetan, eskaléra, atári, léio... ta, geró... kán badaudé... Gipúzkoan badrá kasérioak, kán... eztá kaseríoa baya, erri(i)k kanporá badaudé, bordáleak deätzen báitza⁶⁷ ta kán, bòrdaleán pues... kóbijo, pues bórda bat. Ta gúk bórdak égin, kan... antes, iguál gúri... gázte nintzalarík pues, kubiartará? or baratzén... bílla, klaró, abría... –caballería es abréa, abréa–, fatéko etzén... oráí báda tráktor ta... áuto, baia ordúan^é pues, bídeak eta ezpáitzekén érman téjak ta gàuza kóek, kubièrtalá, èiten zén... bágo, ta... deätzen zén táblilla, kubiértaren éiteko.

Báguák... kála, trózo bát ítzen tzén⁶⁸, ta géro tròz'kurák, xútik eserrí ta, kúñatu bezàin júraz (?), itzátzen gutziá táblilla. Ta kúrak, ène tenbrán, sartzén... puntán telára (?), èstaltze bát, ítze txikin bát, mògatzéköa... látari⁶⁹;

⁶⁶ Espartzan, alegia, gertaera hau Iruñea ondoko Antsoaingo bere etxean kontatu baitzigun.

⁶⁷ 'deatzen baitzae' –edo 'baitzaie'– itxaron beharko zen, antza.

⁶⁸ 'ítzen tzun' aditzen ote den gaude, edo, agian, haren eta honen arteko zerbeit.

⁶⁹ Azkue: Lata: 1º (ANc, Bc, BNc, G..., S), chilla, armazón del tejado : *latte, petite planche longue et étroite dont on recouvre un toit.* (??). Galdera-ikurrak Azkuerenak berarenak dira. 2003ko udan Lucasí egin genion ikustaldia baliatu genuen zenbait gauza argitzeko: “¿La lata? el armazón era el tejaö; después, sobre los maderos del tejaö, se ponían unas latas de unos cuatro cms. de grueso por ocho de ancho, atravesando todo el tejaö (...). Era una madera de pino, aserrada... aserradas cuando había serrería, pero cuando no había, labradas a hacha... ¡mira qué trabajo!”.

bàya lénago, lénago ezpáitzagon ítze, iten zén... xílo bat, tastabíña⁷⁰ batekín, ta kán klábija bat; bai, zér prézioa, e? klaró, saéts aietakó! Bórda batzúk, batían sàrtzen zén, bórz edo sei míla táblilla, ta antes, vamos, len... usái⁷¹ iten zén pues... bueno itén zen zilo bát eta kán... ¡cago en diez! nóla deatzen dá korí euskeráz? erdárax klábija.

- *ítze edo?...*

- Ez, orái itzéa ez, ez, klabijá... nóla deátzen zen? klabija, klabijá... aah! Aézkoan bazén lagun bát, ezpaizuén neguán... –póbre! írur'lába... bátzuen, írur'laba bai–, ta... ah! xíri, xíri erráten da. E... ogátze mát zelérik kán ta... fán zen apezá ta bar zún, nai zuéla egín testámentu; ta póbre uré, póbre, áviz pòbre jénte, írur alaba. T'ápeza, bar zuéla testámentua eín, ta bueno, juén jenún⁷² ta... abér zér bar zuèn eta, “lemézikoarí, zòrtzi míla; bigárnarí sei míla; írúrgarnarí, làur míla”. Alabák éz-ez-ez: “áita, bàya zér e?” - “ól-xíri, ène áurrak, ól-xíri!” –clavijas de tablilla–. Se dedicaba en invierno a hacer eso, y de herencia les dejaba... las clavijas.

- *len erran duzu bagotik egiten zirela tabllak; 'olak' erran daikea?*

- Ólak, bai, órai. Ta gúk, badúu fínka bat kán errián, errítik badaudé or-, óron bat eta kuárto oró?⁷³ ta... badú... bídéa ta órai deatzen dá término kúra guziá Ólbidéa; òl-bidéa pues, camino de... de tabllas; se hacía la tablilla en un monte y después se llevaba con... ponían unos paquetes y con caballerías 'Ólbidéa' llamaban.

- *kolako gauzak egiten zintuen...*

- Bai, bai, bai... bai.

- *eta erritik kanpora ere...*

- Ez, ez, ez, ez... kórrek, bakótxa bére... bére bordàlarí, étzen éz... eh! réultatzen áviz káριο! bai, káριο, bayá ézpaitzién batzúk, bèrze gauza bát, pues... báguae kín, ta ezpázao, ezpázan... (zuzenduz:) ezpázagon... bágadoi... o úrrun bazagón badagóya⁷⁴ pues... iguál iten zén lérrez ere, olák lérrez, lertz, bàya... balín bazagón⁷⁵ babadói (sic) o... obé.

- *berze arbole bat da izeia; izei badea kemen? 'abeto'?*

- Bai... guré errián ez baya gàn balleán, ánitz, Irátin.

- *eta uskaraz nola du izena?*

- Pues eztakít nóla (...).

- *'izai', 'izei'... ez duzu aditu?*

- Ez, eztút aitu éz; lérra, bagúa, àritzá kori báí, bàya...

- *borda anitz dago Espartzan?*

- Beh! bàëa... erdíak, ya únditú txu; len, kási... ètxe guziétan bazéngon zómait béí ta, zómait árdi, ta órduan, borduétan, pues éregiten zén gári ta...

⁷⁰ Azkuek lanabes horren hedadura urria jaso arren –Tastabin (?), *tastafin* (B-mond), barreno pequeño, *petite vrille*–, zaraitzuerazko hitza ere badela pentsa daiteke. Dena den, 2003ko udan hitz honi buruz berariaz galdetu eta, ongi ulertu ez nonbait, *billabarkin* izeneko antzeko beste tresna baten izena eman zigun, gazt. 'berbiquí' dela gaineratuz.

⁷¹ Bitxi iruditzen zaigu 'usai' hori, non-eta iparraldean erabili ohi den 'usaia' (= ohitura) ez den.

⁷² 'fan zunen' [= 'joan zen', zukako alokutiboa] izatearen itxura du horrek, testuinguruaren arabera.

⁷³ 'obro' aditzen dela iruditzen baldin bazaigu ere, 'edo' izan liteke hori, behar bada.

⁷⁴ Metatesi garbia dugu hor, itxura osoan.

⁷⁵ 'bazén badagon' aditzen ote den gaude.

ólo ta zálke ta gáuza kuek. Baëá, órai pues yá... eztá errésultatzen korí, ta eztá eregíten... déus e! ta kláro, bórdak fan tzú... úndituz!

- *baia len bai, baziren bordak erritik landa, oianean eta...*

- Bai, bai, bai... erritik iguál... zómait bórdá baze(n)gón bí orónetan... bí óron ta érđi ere bai! Gúre errían, éskuyalá, Rónkari bállea, ta ézkerréalá Aézkköara.

- *eta zurgin zintzalarik, zer berze egiten zinuen?*

- Ah, pues... léio, atári, eskalérak, ta géro... nóla deatzen dá? las tari-mas... entarimar, ta guzía eskúz... guzía eskuz.

- *zer erramientak zintuen? zer izen zien erramienta kaiiek?*

- Pues, àndiená... gárlopa, ánnndi... kán pues, kantéatzeko atária edo... táríma eré prestatú... ta kántöak, kántuak kárekín, eitén; geró, txíkínaó, gár-lopin. Geró, badá⁷⁶, zépílloa de máno, deátzen da; géro... formón, bedáno (...), írur edo láur klasé...

- *baia koiek ez dira uskal izenak, ezta? izen koiek beti izaundu tuzu kola?*

- Bai, bėti iguál, eztút izáundu berzé uskérarik.

- *orduan, errían berean egiten zinuen lan...*

- Errían ta bérze erríko...

- *inguruko errietan...*

- Bai (...), alporxára kargátu erramientá ta hála!

Gerla aurreko eta bitarteko gorabeherak

- Ni, gázte nintzalarík, éne... guré etxéan, etzén sardokitzén... éle bat eré érdaraz, bėti úskaraz, bėti, amá eta áitarekin; baño... géro, llègatu zén... gérlara, bueno, gérlara llègatu bagé, kán egí'izan zén fúnzuún... (= funzio?) xúr⁷⁷ o... Irúñako... Zigánda deátzen zén, aré... gustátzen zeón ánitz uskéra! bai, emáten zién konferéncia ta gáuza koík, ta gúre errián, ègin zién festíbale bat euskéraz, dantzári ta úda(n). Ta géro, llègatu zén gérlara, ta... gu, órduan, ène aítá ta... ní eta... bérze anítz zérbait... nóla errán beár da?... éramos nacionalistas...

- *tira, nazionalista gintzan edo, edo abertzale edo...*

- No, no, entonces nacionalistas... no había de lema más que “Jáungoiköá ta Lége Zárra”, y... “bueno, pues vamos al Partido Nacionalista”. Y entonces, a resulta de eso ya, vino la guerra y... persiguieron mucho, mucho. Yo también de ót (?), tuve suerte, por lo demás, pues fui a la guerra... jeh, ¡porque me tocó la qui(n)ta y no tuve más remedio! y... estaba en el frente y...

- *segi, segi uskaraz; nai baduzu, e?*

- Bayá, oritzéz? éz oritzéz! bueno, fan nítze frentealá ta, izáten tzán írur... bat, írur-laúr, adèxkidé, bat... Lárraunéko bállea, de Uízi, ta bèrtze bát, Nafarroáko Búrgeteköa, ta írur... írurok... ‘gíntzan’, es?, gíntzan... –‘éramos’, quiero decir– zúri⁷⁸, ta eún batez vieron... períódikoarén leitzén, ta deátzen zién... Sevillará, especialista de aviación, ta... akáitrik (...) fréntian,

⁷⁶ ‘gara’ aditzen dela iruditzen zaigu.

⁷⁷ Azkue: 3º Xur (R-uzt) escaso, *rare*. Hori ote da?

⁷⁸ ‘Beldurti’ edo antzeko zerbait izan daiteke hori, behar bada. Azkueren hiztegian hori bera ez bai-na, hortik hurbil egon litezkeen adiera hauek dakuskigu: Zuri: 2º (BN-ald) falso, *faux*; eta 3º (AN-b, B, BN, G, L) flojo para el trabajo, *mou au travail*.

solízitatú ta... apróbatu zén gúre istántzia. Fan gintzán Sevillará, ta kandík... nóra fan gintzán? Málaga, ta... káguen! kán giaundéla Malagán, rezib-... eún batez xín zen... paréja bat de la Guardia Civil, ta bidáli gu... Válladoliko tzéra, ermán tzen⁷⁹ présó. Ta bueno, ta gú bear... bài galdú, órduan... nóla azàltzen da góri? fitxatrík itén duená; pues... èrabil tzán kàra xúxen, guzié-tan ór ta geró, lánean eta... estudiá, pues procurar...

- *ongi portatu eta...*

- Bai, béldurra! bueno eta... nik, éne espézialidadé, espezialidadé monta-dór, apróbatu nüntzién, láurogèita... zórtzi, ta ník èlki nuén... zórtzigarna. Géro, kandík, ya... egòrri nintzán Tútreða, kémen, Náfarroan. Ta... kán nindàgolarík... nenguén destìnatrík, kapitáen... apáratuan; ta... úra tzé de Pamplona, egún batez gald-, errán, galdín nakón, permíso etsèra fatekó, ordúan ya aítá, áita il tzén... en mil novecientos treinta y siete, bai, ta áma sóla, béra zégon, ta... ník, urtéak kunplítzen tút, úrrian, emezórtzi, bai, octu-bre, ta errán nakón, yá emá(e)n zadán permisó, pa firmar, ta eman zún... írur o laur eún, ta itzúltzen nintzalarík kándik, ya... fán, fán nintzen pues (...) al trabajo.

- *lanera?*

- Lanerá? ta xín zen ordenàntza bát, ta èrran zaán... kapitáen partéz faté-ko arén ofizínala. Fàn nintzán, ta... “da usted su permiso?”, “bai”, sartzéko. Sàrtu níz eta... kan záuden ofiziál guziák eta, erráten deaé: “hagan el favor de salir todos”; ¡méca, dónde me he metido!... jodítu duk kór! ta... [kapi-tainak] ellegátu zela kára, respètoán, infòrme batzúk bastánte... gáxto! ta... ník erran nakón, ez... guziá zelá... bengánza personála séntenzia artzekó. Èrran zadán, bueno, ez... ez ízatekó beldurrík etzelá, etzaéla déus'e... pasá-tzen éni... portátzen banítz órduan bezála.

Órduan errán zadán, ta... por ejemplo bánuen nòbiará, pues jo! askí ein zuéla kolarík ezér ez fintzekó⁸⁰, pues... por ejemplo, óritzen zén, kán eguné-ro, kan... lekuán, zér xárdokitzen gíñuen, edo jöáten nintzán... órduan, pues... astéa, égun bat asteán emàten zaukiún... –fiésta nóla erráten dá erda-ráz?⁸¹– ta itéutená inñálogo... Zàragozára, ta juàten nintzán lekuetá pues, pro-kúratzéko ez... txùntzatzéko jénte... génte...

- *kalako jendearekin...*

- Bai, ta... etzén deus ere fàten... beldúrta bai.

Almadiak direla-eta

- *almadiak ikusi dituzu? konta dokezu zerbait?*

- Bai. Bueno pues... almadiak té(n)po-, len... lénik iten zén lérra, zúrea deátzen báitzen. Zúreak... aizkùra bàt eíten...

- *bota edo egotzi edo...?*

- Bueno, orái, por ejemplo, pues, etzén... juatén du(k)... pelátrik zúra, però, ordúan, óbrak... Erríbran, etséak eitéko ta gàuza kuék, pues fàten zén yá kandík... lán-, lándrik, labrada, lándrik kúra. Bueno géro, pues... mán-duekín, ‘macho’, mánduekín, pues, ermàten zén, bíde bat iten tzén ta kán-

⁷⁹ ‘erman gintzaen’ itxaron beharko zen itxuraren arabera, kontaeraren haritik.

⁸⁰ ‘ifintzeko’, hots, balizko dokumenturen batean ‘idazteko’, izango ote da hori?

⁸¹ ‘uskaraz’ esan nahi izango zuen, jakina.

dik, lleàtzen zén... atàderoala; atàderoá? lekuá dònde... yá kan... egíten bai-tzén álmadia. Almadién egítako⁸², almádiak bear tzú... edo zúrek, írur...

- *'balsa' edo 'tramo' edo...*

- Bai, trámo deàtzen zen báí, bàya... etzén todas, (zuzenduz:) guziák ígual. Zúr batzu deàtzen tzén (sic) sézen, séí metro; bueno, zúrak ordúan... negürtzen zén... bárarekin, zórtzi bara: sei métro zórtzi bara; géro, bèrtze batzúr... katórzen, txikinago; ta bèste batzú, dózen, dózena⁸³.

- *dozen kori txikinagoa oraino?*

- Bai, dozéna txikinago; bueno, pues... eité'zen (sic) tramóak, batzúr, séin... (zuzenduz:) sézenekin; bèrre batzúk... katórzenekin, ta bèrtze batzú, dózenekin. Bueno, ya, luzéa beár xakín⁸⁴ betí; ahora... anchura...

- *zabalera?*

- Trámúak, bázun bére... négurria, zábalean, orài e'oritzén, bí métro ta erdí edo írur métro... Egíten bázén... zabálagò, etzén, ugáldean, zomáit léku ezpáitzen ig(e)rátzen kándik, ya... zabal... negúrri kortáko etzáike elbí e. Bueno, negúrria bár tzen... án, lúzean, júxtu izan, e? bueno pues, géro... zúrak esèrtzen tzén kalá, por ejemplo, álor bat ¿verdad? álorreán, ta zúrak esèrtzen tzién yá, kalaxét, xúnto, ta... bí puntetán eiten zén zílo bat, zúre gúzian. Bueno, por ejemplo... kàu da zureá ta zílo bana, zúre gúzian; órai, zúre kóek sujètatzekó... zértaz eiten? bágo...

- *urru tx edo?*

- Ez, bágo... unas trancas⁸⁵ de haya... bágoa, cruzando todo el tramo; y a eso...

- *segi, segi uskaraz...*

- Ta... géro zú(r) koen lo-... -coserlos-, lótzéko... Bázaudén, bueno, eiten zén, euskéraz deàtzen... nóla deatzen dá?

- *'jarziak' edo...?*

- Járzia érdáraz, járzia... urrútxez⁸⁶. Ta úrrutxák, por ejemplo pues... bí metro ta érdi'do, izàten zén luzé bayá, como... un kuélo (?...). Ta astén zen púnta... meétik eta, biúrtzen zén... óngi. Bueno, pues zertzén zen... bágoa, tránka korí, ta óai, estílo kortaík sàrtzen zén bérgara; ta buélta... géro⁸⁷ bér-tze bat, eta bértze bat, ta... Bueno pues, bérga koek, bérga atèatzen zén... koékin lotzen zén... erdáraz, barríl deàtzen zítzeatén (= 'zitziain?'), barríl erdáraz zén, o?... o euskáraz, eztákit: barríl, barríla⁸⁸.

⁸² Bitxi da *egitako* hori Zaraitzun, Izaba-Uztarrozen ohikoa bazen ere.

⁸³ Zur hauen neurriak direla eta, balizko interesatuak gure '(7 - Orontze)' azpitoluluko lanera jo dezake.

⁸⁴ 'zakin' aditzen uste dugu.

⁸⁵ Sanz Zabalza: "Tranca: Leño redondo y pulido de unos 7 cms. de diámetro y metro ochenta de largo, acabado en punta para apalancar cuerpos pesados. Era un utensilio de múltiples usos en los trabajos de la madera".

⁸⁶ Iribarren: "Jarcia: Vara de avellano retorcida, con la cual ligan las almadías. [Roncal y Salazar]", izan ere Lucasek aipatu *urru tx* hori, gazteleraz, 'avellano' baita. Sanz Zabalzak, aldiz, *Verga* hitza darabil horretarako –Lucas Senberoezek ere, geroxeago, erabiliko duena–: "vara de avellano de unos dos metros de longitud que, una vez retorcida, servía para amarrar los maderos al barrel". 2003ko udan egin genion bisitan, baina, Lucas jaunak 'berga' horiek "de roble delgaõ o madera dura" egiten zirela zehaztu zigun.

⁸⁷ 'kuero' aditzen dela iruditzen zaigu; lehenxeagoko ustezko 'kuelo'rekin zerikusia izango ote?

⁸⁸ Arestian ikusi legez, Sanz Zabalzak *Barrel* deitzen dio honi: "leño de haya recto y limpio de unos ocho centímetros de diámetro y de la anchura de un tramo que servía de eje y soporte sobre el que se ataban los maderos". 2003ko ikustaldian zera zehaztu zuen Lucasek 'barrel' edo 'barril' hori zela eta: "el barril más grueso; cruzaba todo el tramo".

- *bai, tramoak lotzeko, ezta?*

- Bai, tramoak lotzèko barríla. Ta... geró, bérge korrèkín, bìurtrík, ta arrígátzen (?). Eta géro, xúntatzèko trámo kau bérz'korrekín, bazáon'e bèrtze batzú, deàtzen baizén xintúra⁸⁹. Kurák ez, zértan (...)? éz oroitzén; lerr é, urrùtxe zén edo ezán... ta lótzén zén bíte (!) trámoak, xintúrak, bì puntatán ta erdía. Bueno, lénik, trámok, k(l)áro, egín tzelarí ya, egòtzen zién ugáldiala. Ugáldiala egoztèko-ztéko esèrtzen zién... ugáldeá, bueno, kemén dagó alórre ta ùgaldíá gor; bueno, pues, ugáldian egotéko, esèrtzen zén zur bátzuk kaláik, ta orduán, ìgotzen zén trámua kórre, esér ez...

- *ez dadien fan?*

- Para que no llevase al río el tramo... lótzén zén pues, sóga batekín, zón-bait... lér edo bágoa zegon orillán... Geró egòtzen zén bérzte trámöa, ta ordúan xüntátzen tzén bíak xintúrekin, ta geró bérzia; bueno, ya... àlmadiára egínez dáo; ta géro, pues... rémua atéatzen zen; remuá pues, lémezi pún-toan, kánberze ár-, az-... azkènéan...

- *bat altzinean eta berze bat gibelean?*

- Bai, seún... almádiak kán, bár-, bardín bazen, bueno... zúrak, por ejemplo, trámu kontan... badáude amaláur edo más zúr, órduan emàten tzén tramú bat... altzinean ta bertzé bat...

- *remo, remo bat...*

- Bai, rémöa; ahora, kábu... eo kábu kontan, badáude séi eo zázpi zur soló? zéinaiduéan an lódi, ordúan bí tramo, èdo... (zuzenduz:) bí remo. Rémoen xuntátzeko, ìten zén, trámuen... erdían, bi... bi ziló ta kán sartzen zén bi...

- *bi estaka edo...*

- Bi éstaka, bai, eztákit nún dän... ta kán, sártzen zén rémöa. Ta géro, rémua, ezpáitzen éz... ba aníz lekután pues etzén enpleátzen, según nola zén ugáldia, pues órduan, gíbleán e? itén zen bèrze ziló batzúr baguetán ta kór esèrtzen tzén... ánilla bat, vaya, úrrutzez egínik, ta kán sártzen zién rémoa. Ta géro, lemezíko trámoan az-, edo bígarrenéan, yá azken trámöan ta àzken puntán, esertzén tzen pues tzér? bi estáka kála gán, sartrík eta kán, esèrtzen zió alpòrxéák... ta ólaá, espaldéroák... deàtzen zén róperoa, (eztulka hasten dela eta:) Oh, es que, es que... kilíkatzen! (zintzurak, alegia). Ahora, trámuak, béti... altzinean zén, zen... meárragóa tzen, azkénean; konprénitu ongí?

- *bai, altzinetik muturra aiseago igaretzeko...*

- Bai, bueno, àlmadiára egínik dágo, pues orái esperá, yá ugáldea nola zén; badú... úr, áski edo... sobrá, seún, yá bazén negúrria eré, ùraekín, ugáldéan. Nik... ení er'ez tokàtu zaidá... correr; nóla deàtzen tzien?... Ah! trámua... errán dut antes, len, esèrtzen zién... zéra: bàgöá, ùra ártzen báizen... bárnéan, kan... bérge koekín biúrtrík ka(n), lótzén tzén gúzia, ta géro, púnta sub(r)átzen baitzén, kúra gúziá izán zén kósido bat, deàtzen baizén estóka⁹⁰, kósidoa....

⁸⁹ 2003ko ikustaldian zera esan zigun Lucasek 'xintura' hau dela-eta: "madera delgada, bien retorcida, para sujetar los dos tramos". Sanz Zabalzak *Chintura* dakar, honako adierazpenaz: "Jarcia de charro retorcido, más gruesa que las vergas, que servía para unir un tramo con otro".

⁹⁰ Lucas mintzo, 2003ko udan: "juntaban los maderos... con las jarcias -en vasco *xáros* llamaban-; se hacían unos au-, -según la clase de madera que era, si era delgaõ, un aujero; si era grueso el madero, dos-; se pasaban las jarcias por aquellos maderos y... pues se sobrarían (?) pues no sé, diez o veinte o treinta centímetros quedarían; lo que quedaba, de las jarcias o del *xáro*, que estaba retorcido aquello, se hacía la *estóka* que llamaban: será... un emparrilláo, conque vamos a decir... que juntaba todos

Eta... ní, bí aldíz, Ibízta, gúre... ugálde txikin bát, bádura⁹¹, ta kán itén tzen... gúk almadiák!

- *nola? Ibiza? (gaizki ulerturik guk)*

- Ah, Ibíztra... ta (b)érria.

- *ah! ondoko erriala ezta? Ibíztara?*

- Bai, Ibíztára, ta kán xuntátzen zén, errían... ugálde andía atératzen báitu, guré errítik i(g)ártzen déla, vamos, el... río Salazar. Errí kartañát ez, etzuén falta, etzuén falta rämörík eta gúzi... ugáldeañó méar, ta...

- *eta fondo gutikoa...*

- Bai, ta a lo mejor barátzen zén... àrri batéán, geratzén ta barátzen zé almádia bat; espératu rato bát eta... gibléti xíten tzen úra, ezpáizake ígar pues... bérak enpújatzen txúgus (?). Bueno, betí'rá... ellégatú...

- *eta enpújatzeko, bulkatzeko, zer egin bear zen? ugaldiala sauntsi, tran-ka batzur ar eta...*

- Guk, ník erraten zejuán (?) ez, an palára kèntzen zén... méa zuén (zuzenduz:), báizen úg-, ugáldea, ú(r) méar, pues, báratzen bátzen... álma-diára, géro, giblét, enbàlsatzén... urá, ezpaitzóke(n) igár, ta... yá, géro, bér-garekín, ála atéatzen zen. Bàya ugálde andían, guré... bézt'errían, gerátze (b)atzén, Saártzeko oldàrtzen⁹² báita... ùgaldeá, yá kúrri fàten tzíe (sic) alma-diák dirékto Erriberá... Kán, barátzen bázen arrí batéan, emáten tzén (sic) tránka batzúk, métro bat t'érdi edo... bìda ére! ta... sártu ugáldean, ta tránka ta “ernéee!... ernéee!...”. Ta, ouh! gúre errían, zúbitik míraz, ikústen nóla...

- *mutikoak eta...?*

- Bai, guk, zúbitik... “aupá!...”, oh! jènio batzúr, ya almadiéroak ègoen tzién... kláro! bustrík, klaró ba (...). Ah, géro, llegátzen zelaík kórra, deátzen báita Arbayún, da ániz gáxto korí, pues éz, úr gutxirekín etzáiken sar, anítzekín er'éz, ta báyak (?) bazákien negúrrëa, arrí batzúk, árri... korí... bázterre-án! ta kára ellegátzen zelaík ùgaldeá, bueno, hala... al pasar Arbayun, deatzéa baño.

- *eta pasoa gaixto zena?*

- Bai, bai, kláro, ba'án bai; izán dúzú zómat... ‘ahogar’?

- *ito...*

- Ítotzen...

- *bai? almadiatik erori eta kan berean ito?*

- Ez, ez, ez... pasú batzúk meák ta eztáiken (sic) brínka!... Ník izáundu tun (sic) ásko, bízpur, itótzen, kórr eta... Oróntzen ere báí, berzé bat, presarén saltátzen; orduán... bazáuden présa èrri guziétan, bazaudén presa bát, pues... erriétan, bazén errí, errí guziétan o kàsi guziétan, érrota; erróta ta...

los maderos del tramo, y después ya, aquellos emparrillaos servían para unir un tramo con el otro. Y... para unir un tramo con el otro, se empleaban las *xintúnas*, y los tramos pa unir un madero con otro –no me acuerdo ya... qué medida tenían o qué anchura, los tramos– dependía, no se podía hacer como quería, porque había, por ejemplo, en [el río] Salazar, el paso de Arbayún. Había unas peñas, que había que pasar por entre las peñas, y ya tenía la medida justa; si tenía más anchura, ya no pasaba bien”. Lucasek ‘jarcia’ri ematen dion euskal izenaz honela dio Azkuek: *Xaro*, 2º palo, en general, hecho del tallo de un arbusto, no de las ramas: *bâton*, en général, fait avec la tige d’un arbuste, et non avec des branches. Honen aldaera dakar Azkuek berak ere: *Zaro*, 3º (AN, Araq, BN-s), percha, vara, barda: *perche*, *gaulle*, *baguette*. Lucasen herrikide Fernando Rekaldek azken era hau erabiliko du geroago.

⁹¹ ‘padura’rekín zerikusia izango ote du, agian?

⁹² Azkue: *Oldartu*: 1º (BN, L, S), lanzarse, precipitarse, echarse: *s’élancer*, *se précipiter*, *se jeter*.

bueno, pues... presák, artzèko urá, erròtekó ta géro argía emateko're, ta... presá kóen... saustéko, klaró, presára zegón kála góra, ta ugáldea orduán? ordúan ken tzén... zùlekín, nóla deatzen dá? orái... ¡cago en diez!

- *bueno, igual da, igual da...*

- Lén enitzán oroitzén pues, míra: por ejemplo, pues... áu da présara góiti, ta (...), ugáldëan...

- *bai, beitiago.*

- Ordúan eiten zién jálaga (?)...

- *ranpa bat bezala, ezta?*

- Rànpla bát... erdárax puerto⁹³ llamamos, deatzen zén, ezta kít òrai nóla... ta kándik... Oróntzen, bàkizú? Uskartzeko zén, almadiéroa, sàrtu zén, ta etzuén óngi...

- *eraman edo?*

- Bai, et'ór... beti're, llegá tzelaik abájo, remóak in tzakón jésto... buèlta bát ta... emon (sic) zuén ugáldiala, eta... itó zen kán; ta... bére errían, aparézitu beréala. Ta géro ba...

- *lotara baratzen zen.*

- Bueno, pues... lo itrá, leméziko zomának e... núnbait túrno bar dú, de Arbayún, Irúnberrira. Ahora, óngi xán ta edán bai, almadiérok... óngi xánte da!⁹⁴

- *zer xaten, roperoan⁹⁵ eramaten ziena?*

- Bai, por ejemplo pues, aldamórzua ta bázkaria, bàya... atzéan, fàten zén fòndarà, fòndarà ta...

- *Irunberrira?*

- Bai, lenbezíko etapára Ilúnberrira, bai. Ta géro kándik... pues-pues, klaró, túrrea⁹⁶ bustrík, bear zén txukatú ta beár zen, bueno, yá almadiéroek bázakién... guziék, bérek, nóla konpontzén bére dèfentsá. Ahora, géro abáldú ta... kàsinoála bai, buenna copa ta buen puro! esó bai. Gandík pues, Zángozán, zen, lemezíko... erría. An, bazén gúre almanenista bát, ta karék eròsten zuén zur; bæéá, seún... zé klase; geró pues, gandík, r(s)ío Aragón yá, pues Erríbera guzitík eta, barátzen zén érrí, érrietán ta, errí guziétan bazégon... eróstun bat, eróstun bat; ta karék, bazuén, bear tzuén, pues... antes e...

- *lenago...*

- Èrranko⁹⁷ dugú... sezén ta, katorzén ta, ta kláro, a lo mejor karék etxe bát itekó bear tzuén... keinbérze... berrégun edo irúreun zúr, bàya sézen,

⁹³ Sanz Zabalza: "Puerto: rampa de cemento inclinada de unos cinco metros de ancha por la que enfilaban las almadías para saltar las presas". Donostian ere 'rampla' erabili izan dugu txiki-txikitatik, erdaraz ari baginen ere: "hemos quedaö –hondartzara joateko, adibidez– a las once en la primera rampla".

⁹⁴ Metatesia dugu hor, 'xaten da' behar luke horrek eta, antza denez.

⁹⁵ Galdera hori egitean urte batzuk lehenago, Otsagin, 'ropero' horretarako adituriko 'asto' hitza ez zitzaigun burura etorri. Juan Cruz Labeagaren *Almadías y almadieros* izenburuko lanean, halere, eta gazteleraz bada ere, **burro** hitza ikusi dugu lanabes hori izendatzeko, "equivale a ropero" gisako oharpenaz osaturik.

⁹⁶ Horrela aditzen uste badugu ere, 'atorra' izango ote da hori?

⁹⁷ Benetan bitxia da *erranko* hori, guztiz ohikoa den era 'erranen' baita.

edo dózen edo katórzen, ta, erostén zuen ta bértzeak... Tútre dá, ta... Záragozará, Záragózan...

- *Zaragozaráino, e? Zaragozarartio...*

- Bai, bai, bai, bai... Záragózarík gizon (...), eròsten zuén zúra, kási guziá.

- *eta gero, itzuli? zangoz, kotxez edo...?*

- Jeh! no, ez, trénean, bàya... Irúnberririk gùre errialá izáun dút... óñez! óñez ta... àlporxará, ta... géro bakántzen almàdietán? barátzen zelaík almadíara pues, por ejemplo, Irunberrira atèratu'ábe, ta báteko abáltz(r)a ta lò eitrá, almadíak lòtzen zén (sic) pues... úgalde bazterrétan bazáuden... an, ta... almadía lotzekó emàten zén... sírga deàtzen báizen, bàëa éz sóga; alánbrez. Kònge kúra artú fardo bát, ta Irúnberririk gùre erriála, óñez; óri bai! a lo mejor pues, geràtu zén ta... bueno, tengo el autobús, Salacénca baia ìgarrerík edo... ez esperát-, éz gastàtzeagatik eré...

- *zonbait aldiz almadía, ur txikinetan mogitzean, arroka batzuren kontra trabaturik baratzen zen; korri nola erraten zitzaion? 'amorratu'? Uztarrozeko emazte bati kola aditu bainakon.*

- Bai, bai... bai-bai-bai... báí eta... éz ugáldian soló! lèrdoiétik... egóztzen zeláik zúrak, álorriála... záku... mánduéki(n), pues, a lo mejor, arrí bateán edo árbole bateán ta, pues... klaró, xótzen zén zurák, ta... errátén tzen: "ha amorraö; ha amurráö en el pino, ha amurráö en tal sitio".

- *bai? eta euskaraz, nola? 'amorratu da' edo?*

- Amórratu'á, amórratu'á... amórratu dúk... amòrratu dík!

- *eta roperoan zer eramaten zien xateko? migak eta gauza koiek?*

- Ez, ez, ez...

- *errongariarrek bai, kallesek bai...*

- Eeez! beh! mí(g)ak... bah! gáxuan zópa, las migas; decían "gáxuan zópa"... sopa de sa(r)tén: gaxúan... sópa de sa(r)tén.

- *sarten?*

- Bueno, nosotros más bien llamamos sart-, sártágia, xártagià, porque había antes un dicho en Otxagabía y una casa que llamaban Marjinamé, y "en casa Martxinamé, xartágia da lorí ta tortíllara mé"; ya ha entendido ¿no? sartén recio y tortilla delgada, xártágia⁹⁸. Bueno pues, las migas... ¿cómo le he dicho antes?

- *gaxuan zopa...*

- Gáxuan, gáxian zópa, sopa de sartén. Pero eso, comían los futuros almadieros pero, cuando estaban en el monte, en el monte; en la almadía ¿cómo van a comer las migas?

- *oianeala eta, faten zirenean, orduan...*

- Bai, klaró, bàëa... ugáldean báí, pues... tórtilla ta... mágra, magrá bai.

- *orduan ongi xaten zien...*

⁹⁸ Esaldi honek aspaldi Izaban aditu eta, hain juxtu, alderantzizko esanahia duen beste hau dakarkigu gogora: *En casa Esandi ogi txiki* [= gutxi] *eta puzka andi*, etxe honetako jendea, nolabait, eskuzabal izatearen ospea zuela adierazten duena. Beste honakoa ere aditu genuen Izaban berean: *En casa Potxén triste dagona egon deila konten(t)*, kasu honek aipatu etxeko jendea alai izatearen ospea darakusena. Pozik egon daitezke izabarrak, ezagutzen ditugun esaera hauek bederen herritarren izaera leku onean uzten baitute.

- Bai, bai, bai, bai, óngi, óngi, óngi; ta... éz sólo amáretzeán (?), lèrdoyan ere báí, yaten zén... òbekí èzik e... èzik...

- *errian edo etxen, edo...*

- Bai, por ejemplo que los labradores.

- *lerdoia da 'el pinar', ezta?*

- Bai, bai; bueno, lèrdoyán.... ásten zén... lanéra... nóla erràen dút?

- *argitu gabe?*

- Ah, argítzen zelarí ya, ta... bukátzen ze(n) lanéa, ya... gábeán! etzélaik ikusí. Bueno, pues, kán etzágon kárnerik (!) eta txokòlatérik eta déus'e; en ayúnas... lánëan ere.

- *barurik edo?*

- Bai, bai, bai; zàzpietán, deséinat(z)r)a: tajáda bat... ógi o... ordúan ógi... cabezón, oláta pùzka kúra, xáköa... edekí ta, xáköa, 'la bota', ardúa zuntatú ta abér, deséinatzeke.

- *ardoa xuntaturik, e?*

- Je! etzén bérze gauzarík!

- *eta gaba, non igaretzen zen? bordetan edo?*

- Bazén zómait bórda urránku, (zuzendu nahiz:) urrún u-, ez... úrran! zómat bordá o zérka! a la móda; berzáñez, txabóla bat egín kán, kán txabólán... txabóla bát eiten zén, làur estàkarekín, ta... lérren... –las tajas de la... del pino no sé cómo será–, con aquello... tapàtzen zén, ta... ogàtzetakó, ézpel... ezpéla zén... boj, e?

Geró, aldàmorzatzekó, txúla o àrtzen zeatén⁹⁹ ta, tómaterekín, ta zómat... zómait aldíz, iten zén... ólio-zópa, sopa de aceite, ório-zópa. Geró, eguér-diköán, aldàmorzatik èguerdíala pues bórz edo séi edo zázpi trámo egótx; eguèrdiköán pues... erdáraz, kor, uskáraz nóla deatzen dá alubíá?

- *ilarra?*

- Ilarra nosotros llamamos al bisalto.

- *orduan 'alubia', ezta?*

- Alúbia, y... eta... áragi, èdo... errerík èdo... patáka bátzuekín, o arrò-zekín, buen barrán-, (zuzenduz:) arrántxo anítz...

- *eta xako bat ardo, e?*

- Ah, bai, xáko bat... ez! úr eaten zén, gútxi in zéla, zén lána... zúre... lérreko lána zén ániz fuérte.

- *bear zen ongi bazkaldu eta ardo-xorta bat edan...*

- Ta úr gútxi, zéó(n)... urák pues, desgánatzen zén edo nóla da? era trabajo muy fuerte, y si bebían agua pues, perdían fuerza. El vino, pues de momento por lo menos, animaba. Géro... abáldúta, puéee! akáitrik baya iguál dántzan kan, txabólan, tènplatrík! ténplat(r)ik...

- *eta almadiak Itzaltzurik ere elkitzen ziren?*

- Ez, ez, Ezkározzerik.

- *Otsagirik ere ez?*

- Ez, ez, ez¹⁰⁰.

⁹⁹ 'zuten' –'zien'en aldaera, kasu honetan– itxaron behar zatekeen, behar bada.

¹⁰⁰ Otsagiko Pedro Juan Zoko jaunak bestela zioen, haren esanetan almadiak Otsagiko herritik ere irteten baitziren.

- *eta erriak? balleko erriak zoin dira? badakit zoin diren baia nai dut xakin izen koiek nola ematen dituzun uskaraz...*
- Erriak?
- *bai; Itzaltzurik Otsagira, ez dea?*
- Bai.
- *Otsagi eta gero?*
- Ezkároza, Eáurta –ese no está en el río, e? Jaurriéta–, Oróntze, Espártza, Sártze, Ibízta, Górza –Güesa–, Igári, Galóxe, Itzálle, Izíze ta Úskartze.
- *eta gero, Ustes? badakit ez dela ballekoa baia, uskaraz nola erraten zaio?*
- Ustáize, geró Nabázkoze, eta luego... Aspúrz, Aizpúrgi.
- *eta Bigüezal?*
- Bigüezal.
- *uskaraz nola? Bigozari edo, aditu duzua?*
- Algo parecido sí que es pero no sé si es así.
- *eta gero, Aizpurgirik beiti, nora faten zen almadiarekin?*
- Doméño korrék eztú bérz...
- *berze izenik, ez?*
- Geró, Lumbiér? Írunberrí... Zàngozá... ta yá ándik nóra?, ya eztákit kéndik bidéa ya...

Aipamen labur batzuk San Tirsoz eta Santa Engraziaz

- *San Tirson egiten zena romeria edo zerbait?*
- Beh, bére... bére eguneán, itén zen... el veintiocho de enero.
- *egiten dea orai ere?*
- Ez, eta... abùztuán, Áma Berjíña egunéan, ere báí, faten zén ermíta egúnean, báya yá óraí ez. Géro bázengón bérze ermitá bat, urrúnago, Sànta Engrázia, ta... únditu zén kúra're. Kára báita, faten zén almórz-, àldamor-zuaekín, àldamorzú ta apézak, isópo kaekín... bendizen tzún... no sé hasta dónde llegaría...
- *alorrak edo...?*
- Bai, gúziak... ta bórdaleak, kándik, báda askí¹⁰¹ góra! Geró, sáunts eta... igàteán, erzátzen ginuén arrosáριοa; geró, llegàtu errialá ta... zimìtorioán, egúna óbia bazaón, bertzáñez eskòletán... Ayuntaméntuak emàten zuén ógi ta árdo, ta gúk ermàten ginún pues óla, bazkàri batzúr, o bazkària... ánitz ongí, ànitz ongí ta kán... ¡bueno! buena mozkórra...
- *kori berze ermita kartan...*
- Bai, Santá Engrazia; báya oráí yá eztá, únditu zén ermitára ta, pues fés-tara ere báí undítu ze(n).
- *eta non zegon ermita kura, zer aldetan?*
- San Tírsorík... igértzen bázen, San Tírsorík góitiago.

NICOLAS ELARRE, *Manuela* etxekoa, 1992

Artzain egoniko herriak: Itzalle, Igari, Peña, Beire, Ribaforada...

- *sortu, sortu zintzan Espartzan...*

¹⁰¹ 'asti' aditzen dela iruditzen zaigu.

- Espárgan, ni... Espártzan.
- *eta aitatamak nongo ziren?*
- Kan, Espárganik, tamién¹⁰².
- *nola erraten da, Espárganik ala Espárganakoak?*
- Espárganakoak, igual; allá... en el vasco nuestro Espárganik.
- *Espárganik ere erraten da, e?*
- Sí, erráten da. Kònge kán sórtu eta, eta... yo, edo ní, elkí, amaírur(s) urtetán etsérik, berzé errí bátiala... llamátzen... Ízal.
- *kan? balle berean?*
- Bálle béréan, sí, bai... pero Espárganik, gáinbera saúnstekó Erríblára, pues errí kóri, dagó, Górgan... Gorzá batén... un poco más abajo.
- *apalago...*
- Apálgan, bai, ta kandík karrètera bát, èskuyalá, errí kórtan. Kán égon, bórgan urte.
- *borz urte Itzallen?*
- Bai, eta géro berze bórgan...
- *eta lenago, amaborz urte bitartio, zer egin zinuen Espárgan?*
- Ni elkí... nintzaxú(n), amaírur urtetán.
- *bai, baina altzineko urtetan?*
- Pues étsen, étsen báí.
- *eskolara eta...*
- Eskolára¹⁰³ ta... kála, eta... érrian pues, únai beyékin eta kála, amaírur urtetán; amaírur urtetán fán allá, fán nintzála, eta... bórgan urté Itzállen, éin nuen. Géro, kándik élki, eta bérze érrí bátéalá, erráten baitágu or, Igárgan; ta kán berze úr-, bórgan urte; eta artzáí? artzáí... Zankózaraén (!) óndöan: Péñan, mèndi batián an, Péña báita, kúra... xú... kondáu bat. Kán bertze bórgan urte. Eta kán, írur anae egón... gíntzan, eta (...).
- *írur anae erran duzu?*
- Írur anae.
- *eta zer egin zinien?*
- Pues... xuntatú gin-... gíñan¹⁰⁴, kan, bérze... etsé batian, ardí-estálluxko bát, entonces, e... fán gintzaxún erréra, etséra, eta etsén, egòn gintzaxún bérze... bórgan úrte edo kála, tamién. Eta geró, sauntsí nintzán Béírrera, Erríblára, kèndi baitagó, Tafallá? bai... xákín? pues... Olíte, géro Olíte é, eta Béírrera kandík a... karrèterará ártzea; eta bérze karrèterára, xúxénka, da... gáinberá? Pitíllas, Caparróso eta... kortík hasta Tud-, bueno, Tudéla ta azkén erriá? Nabàrrukóá? Córtes. Ta... geró, néguen (sic), no, négu batzúr igàre nintzán Ribáforada, bézte érrí bát, Tudèlagatík...
- *eta beti ardiekin?*
- Bai, bai, bétí árdiekin; eta... údan, bí ilabeté igárgan nintzaxún a... a Siérra Andía, ta kórr ilámete bat igárgan... xú? ta cuando, ya gárgan eta bílzen báitzren guziók, bajaba...
- *sauntsi?*

¹⁰² Nicolas Elarrerren mintzamoldean erdal hitz askoren tartekapena aurkituko dugu; ondorengo lerro hurbiletan, adibidez, 'llamatzen', 'allá' eta 'entonces' moduko batzuk ditugu, urte askotan erdal giroan murgilduta egonik euskaraz gero eta gutxiago mintzatu izanaren ondorioz, gure ustez.

¹⁰³ 'eskolala' behar luke; haatik, guk desegokiro egin galdera errepikatu zuen Nicolasek, antza.

¹⁰⁴ Bitxi egiten da *gíñan* hori zaraitzuar baten ahotan inoiz edo behin aditu badugu ere, 'gintzan' baita, hizkera honetan, ohiko era.

- Xáunts, eta... ¡hala! tzéarèn, búrukén eta... barátzen, be... rèstrojéa? (sic) eta ordúan xáunts, xaustén allá, kára, allí.

- *'buruken' erran duzu?*

- Bai, burúka é... egózten.

- *zer da kori? zer da buruka?*

- Pues... búruká? ségadórak, euztén zuená... buruká eròrtzen tzéna baz-térretan, etzèna óngi abártzen eta kori? ta ardiék kúra xatén ta gizéntzen anítz. Bai, èta... geró, garagár...-àzaróan? no, o garíla ¿cómo se llama? pa... setiembre.

- *setiembre? garila¹⁰⁵ edo...?*

- Garíla? pues... garillán? erdítzen, órduan; ilábeta kortán? kàsi guziák erdítzen eta erríra, kor, Béiren, eta... Béire. Ta... soustén baigintzán kára, Ríbaforáda, pues... légua foral, trá-ka-trá. Ta... géro (...), bėti barátzen gintzán Béiren, bí ilábeta edo kalá, Ríbaforáda, èta... bèrze dénbrará Béiren, bėti, ta udán? Ózan (?), bí ilabeté, Sérra Andía.

- *zer erritan? Andia inguruko zer erritan?*

- Sí, Andía... ingú-... Lezáun, bai, erráten baitakó bálle Yérrri, èta... geró, Estellá, baratién a-...

- *bai, apal, apalago, e?*

- Apál, bai; Estélla, karretèrará, igàten baitá... kórtik, Xierrà Andití, biár (?), errí batzúr, Etxárrri-Aranáz ta... Arbízu, eta géro, kortík, ya... Gipúzkoara.

- *eta berze aldetik, Lezaun, Ibiriku, Iruñela, Iturgoien eta... koiek dau-de kor, e?*

- Ah! kóri báí, koríék? korí guziá alr-, íngru, Sierráren íng(u)ru.

- *orduan, amaborz urterekin fan zintzan Itzallera...*

- Amaíur urt(z)étan! amazórtzi urt-, urtéan-tán, sal-, (zuzenduz:) élki.

- *elki Igarira...*

- Igárrira; eta kán, otro... bórz urte, yágo. Eta... kán genaúdán, sóldaö, marché.

- *kan?*

- Igári(n)... gaudénëan, egìn... nintzán, bórz ilabeté, soldáö aquí, ken, Iruñian.

- *borz ilabete solo?*

- Bai.

- *denbora kartan borz ilabete egoten zen?*

- Sí, bai, no, es que... sortéatzen, eta líbre élki paëá... fuimo(s) edo, marchemos...

- *fan gintzan...*

- Fán gintzan báí, Íruñará... aprè(n)dexí, ikàsterá, istrúzioná; bàya báí, ordúan... gérra, Céutan, eta sóldau guziák érman kára, eta gú, baratú kor, eta egón, zínko ilábeta.

- *borz ilabete, e?*

- Bórz ilábeta.

- *denbora kartako Iruña txikina izanen zen, e?*

- Bai, orduán txikínaö.

- *aise ebilien zintzan karrika gaindi orduan...*

¹⁰⁵ 'Urria' esan beharko genukeen orduan eta ez *garila*, gazt. 'julio'.

- Ah, bai... orduán, zera, orái, así como... orái dao kór [Aintzoainen] kuartéla? ordúan ez; Irúñan! 'América' ta... géro... 'Artillería', eta kóri guziá, xár xu béti. Órai kúra guziá... éztu yagó (?).

- *eta Igaririk, gero, ardiak ar eta...*

- Etxéra, Espárzara; kan, kan egón... borz úrte edo yágo; eta... géro, Béirera.

- *bai baia, Esparzarik elki eta, Beire aldera eta, fan zintzanean...*

- Ta, Beirén? ogèita... amaláur urt(z)e, etxé batian.

Bardeetako bidetan barrena¹⁰⁶

- *eta Bardeetan ebili baitzira, oritzen zireka kango zein lekutarik ebili zintzan?*

- Bah! kan, érraten... pasúa, góiti pasúa sàrtzen dená, zéa, ésto... Zar... Karkazílló (= Carcastillo); Karkazíllotík, xal... egála. Leméziko... kan? majáda; bàëa... zén, kor, bàëa... bordárik eta déus bagè. Majáda batzú, màrkatík, urbíltzeko ardiák, ta, le... lemézíkõa Peña Rós-, o peña... bueno, Co(r)niálto.

- *nola?*

- Còrniálto... déitzen; ta géro, kandík, ezkèrretík, Peña Róstro y... kól-, kortán... géro... Mèntartéa¹⁰⁷, berzé majáda'at... abér! (hots, dermio hau gure liburuxkan ageri ote den galdetuz), Bardéna da.

- *eta kori guzia Carcastillorik as eta...*

- Bai.

- *eta gero zer dago? El Plano? (iparmendebaldeko norabidea hartuz).*

- El Plano? gáña; korrék, múgara emáten, érrí, zerári: Karkazíllorí ta Mèlidarí ta Cáparrúsori.

- *eta El Planon, badea belarrik?*

- Bai, bai-bái-bái-bái, án... ordòki ándi bat'a, ándi! Ah, (lehenago aipatu leku batera itzuliz) ta... íngru, Peñá Rostrorík... géro ba, berzé majáda batzúr, estóoo... xé, le-, lèmezíkõa... ¡cago en diez! ya... kási atzèti, méndi batzuk. Géro, ordúan, ah!... pero no, Corniáltorik p'allá, Corralícos, Mal Páso... ah, Mal Pasó, len; géro, Los Corralícos¹⁰⁸, Los Rincónes¹⁰⁹, eta géro... Peña Róstro, más aba... apálagó.

- *eta Tres Mugas inguru kortan dea? Corniáltorik urran?*

- Tres Mugas?...

- *muga ondoan, Araguako mugaren saetsean, Corniáltorik Sadabara fateko; kor badago Tres Mugas deatzen leku bat?*

- Segúramè(n)te, qu'hày qu'háy... Tres Mugas, bai; kán tzutén baitá, Ejèakõá, Sàbadá, (zuzenduz:) Sàdabá, èta... Nafárrakoa. Eta kán, La

¹⁰⁶ Gai honi buruzko galderak egiteko Diáfora, S.A.k argitaraturiko *Atlas de Navarra*-n ageri den Bardea hauekiko plano xumea baliatu genuen. Nicolasengandik bildu toponimoak, edozein kasutan, geroago eskuratu ditugun plano zehatzago batzuetan islatzen direnekin erkatu ahal izan ditugu.

¹⁰⁷ Angulo-Alcalderen *Cuadernos Pirenaicos - Bardenas* izenburuko lanean, "Monteartea", eta *Las Bardenas Reales* izenburukoarenean, "Monte Artea".

¹⁰⁸ Bai *Cuadernos*-en bai *Las Bardenas*-en, "Los Corralillos" dakusagu idatzirik. Nicolasek erabilitako izena, zer esanik ez, hau baino jatorragoa iruditzen zaigu.

¹⁰⁹ "Rincón de los Tambores" eta "Rincón del Sabinar" behar dute horiek gure ustez, "Vedado de Egúaras" deritzan erreserbatik mendebaldera.

Cruceta¹¹⁰, kán báí, eta kán? polígonoa, Kruzétarén... ta Kruzétarik Argéde-, Argédára, bai, karrétera bat. Eta igàrtzén, vaya, Ejèatík al Aragón báita Ejéa, pues eré kandík a... Argédara.

- *kortaz Cornialtok baditu borzeun eta amar metroko goratarzuna...*

- Bai.

- *eta kor goiti dago El Plano, ordoki bat...*

- Ba, kúra guziá.

- *eta kor egoten direa ardiak alatzén? 'alatzén' erraten da? 'pastando'?*

- Buh! bai, bai, bai, báí-bai, alátzen.

- *leku ona da belarrendako? bai?*

- Bai, orduán ordóki, eta bèlarrá muy... uuuh! ónik, fin, fin, ardiák... len? iltzén... ánitz.

- *iltzén?*

- Sí, belárrák? emáten démasiaö (...).

- *ah, indar geiegi?*

- Pero órai? bakúnátzen tiek, eta órai eziék iltzen. Kláro! eta, orduán? así, tripámin ezár, ezàrtzen zayén eta fán! aldí anitzez, erórtzen, pero oráí ez, oráí bakúnatzen txé eta órai etxú iltzé(n), kan árdiak. Eta Córniáltorik... múga a Cárcastillo, múga a... Mèlidá? eta géro Caparróso; Ráda, tamién...

- *Rada inguru kartako berze erri bat da...*

- Bai, erri berrí bat.

- *eta zonbait jende badago kan bizitzen, noskiro...*

- Bai, bai, bai... berrégun edo kolaxé.

- *El Plano eta Radaren artean badago 'acequia' bat...*

- Bai, Acequia de Navarra... kantík igártzen.

- *eta ganaduak kor edaten du?*

- Ez, Bardènaköák ez, Bardènaköák báltsan¹¹¹, ez, éz itúrririk ére apénas. Ta... úra, sal, gatz, gatz.

- *bai, gatzaturik, ezta?*

- Kandík, ardiék, montañán? gátz emáten, bàëa kán [Bardenan] ez, urák...

- *badu gatz, badu...*

- Bádu, ba... áski.

- *eta ardiek non edaten die?*

- Báltsa ándi batzur eginík! eta kára fatén eta, Plánöan...

- *Planoan badea baltsarik?*

- Bai, itúrri bat... sí.

- *zer izen du iturriak?*

- Áska, 'las bacías'... en castellano¹¹², deítzen? eta kán, la Cabaña El Gato¹¹³; (guri galdezka:) abér Cabáña el Gáto si...

¹¹⁰ Dermio hau aski hegoaldean dago, Tiro-Poligonoaren muga ondoan, honen hego-ekialdean.

¹¹¹ Hitz hau ongi aditzen ez denez ez da batera segurua.

¹¹² Nicolasek, galdera honen ordeaz, 'zer da iturria?' ulertu zuela iruditzen zaigu. Euskarazko erantzuna dela-eta 'aska' gatz. 'abrevadero' izateaz gainera, 'gamella', 'pesebre' eta beste ere izan daitekeela kontuan hartuz gero, eta erdarazko 'bacía', Iribarrenen arabera, hala "Artesa o gamella, construida con medio tronco ahuecado, donde comen los cerdos y otros animales [V. de Roncal]", nola "Bebedero y comedero para el ganado [Petilla de Aragón, Vidángoz]" dela aintzat hartuz, era hauetako 'askaren bat izan zitekeela ondorioztatzen dugu. 'Bacía' hitza Uztarrozen aditu genuen aspaldi, honako esaldian: "zaudiá káxal banak, káxal, eta kolaxét, xórxe bat, que llamábamos, es un txórxe, como una bacíca" (*Fidela Bernat anderea...*, FLV 85, 2000).

¹¹³ Angulo-Alcalderen lanean "Cabaña del Alto" dugu, alde bateretik, eta "Cueva del Gato", bestetik, Goi-Bardea Zurian, "Punta de la Estroza" deritzen lekutik hurbil.

- *ez, kemen ez dago, plano kau txikina baita; eta Barranco de Limas, izauntzen duzu?*
- Las... Limas, korí, èlkitzén, Túd(e)larén... meño lén, entre Arguedas y Tudela, Barranco Las Limas, igáre... kan. Esé? ese baja, vamos... xàunstén? Bardénatik; eta órai, de la Acequia de Navarra, que va p' Aragón, kortík artúguk... también.
- *eta barranko kortarik ebiltzen direa ardiak?*
- Bái-bai... anítz ebíltzen, ebíltzen sí, bai.
- *kori da bidea, ezta?*
- Bai, kóri, kóri, kórr eré...
- *eta Junta Vieja, zer da?*
- Punta?
- *Junta... Junta Vieja¹⁴; eta Alto de las Masadas¹⁵...*
- Bai, kor... Polígonoatik orái, del tiro del Polígono que hay... báitik?¹⁶ que está, Kruzétara! Kruzètarik, aldàpa bát, ta... igàtekó... a Las Moxadas, eztiá? eta géro, kándik, gáinbéra... La Negra, llaman, e... déitzen, Béltza; kán berzé pláno bat, bàèa kúra kán, eztá (...). Eta... kóri, múga emáten, Aragón, Ejéa ta Táuste, eta exkúíala, Nábárra, emáten... Tudela, Cabanillas, Fustiñana, eta géro... Buñuel...
- *baia kemen, gorago (iparraldeago, alegia), Pizkerra ikusten da, bixkar bat...*
- Pizkérra, Pizkérra... kóri nón dago? dèsde La Négra dá-... dagöá?
- *ez, goitiago, Zarrakastelu aldera, bien artean; eta gero Santxikorrota ere badago...*
- Santxìkorróta.
- *kori zer da? borda bat edo...?*
- Éz-ez, korí... bízkar bat.
- *eta kor ere ebiltzen dira ardiak?*
- Santxìkorrótan, korí... urrán, úrran pues... Béltzarékin, Pláno Beltzá're La Négra, Xantxíko... Santxìkorróta¹⁷.
- *eta Santxìkorrótan ere ardiak ebiltzen dira?*
- Bai, kortára (a)urtá (?) ta oráiköák, bai!
- *ordoki bat da kori? berze ordoki bat?*
- Kóri... kóri gutziá Bardénan.
- *eta Sierra de Yugo?*
- Sèrra del Yúgo? Argédasen.
- *Argedasen ondoan, Arguedas eta Valtierra eta... inguru kortan.*

¹⁴ Dela *Cuadernos Pirenaicos*-en dela *Las Bardenas*... izenekoa, "Cabezo de la Junta" bixkarren oinetara. Besterik da "Raso de la Junta" deritzana, Beheko Bardea Zurian, Tiro-Poligonoaren iparraldean.

¹⁵ "Alto de (las) Masadas", Cadreira eta Valtierren artean dago, zertxobait iparraldean. Nicolas izen honekin nahasi zelakoan gaude, norabidea aldatu eta Tiro-Poligonoaren hego-ekialdean kokatu "La Cruceta" aldera joz. Hark aipatu "Las Moxadas" –guk aipatu "Las Masadas" errepikatu nahi izan ote zuen, agian?–, bestalde, ez dugu eskuartearen ditugun planoetan aurkitu.

¹⁶ 'baiti]' aditzen ote den gaude; balizko *baitik* hori, dena den –horrela izatekotan–, 'kan(dik) baitarik' edo antzeko zerbait izan ote liteke, agian?

¹⁷ Nicolasek oraingoan ez bide zuen oroitu ziur aski ongisko jakingo zuena, izan ere, "Santxikorróta" hori –"Cabezo de Santxikorróta", zehazkiago– lehenxeago aipatu "Pizkerra"tik hurbil, honen hegoaldera kokaturik baitago, "Plana de la Negra" deritzanetik aski urrun.

- Bai, bai, ta... kórrek ematéunte... múgara ére, Àndazuría, Bardéan. Hála, hoyáda bát baitagó, aunítz alórra¹¹⁸ eta báltsa... eta bàitagó, ta kañáda bát igàrtzen bàitá! kúra... Àndazuría¹¹⁹.

- *Andazuria, e?*

- Àndazuría... déitzen, bai.

- *eta Barranco de los Hermanos?*¹²⁰

- ¿Barranco de los Hermanos? pues, Bardénaén érdian... Bardénaén érdian, eta... kán, nóla deitzén da? ilzáda (?) bát, que tiene una cruz p'arriba; esto, Casédatik, edo... (zuzenduz:) Àrgedásik... juáten? Polígono kórtra, e? esto... los aviones se han de parar, sí, y de allí... está La Cruceta, y allí llamar, la... Los Hermanos...

- *eta bada berze leku bat, Balcón de Pilatos...*

- Ah, eztagóa? kóri apál estará, yo...

- *eta Plana Alta eta...*

- Yo, edo ní, de Las Masádas¹²¹, así p'abájo, no hay andaö; o sea, sí, está allá La Negra...

- *Plana de la Negra? kor ebili zira?*

- Ez, ez, korr éz.

- *karaino ez zira eldu...*

- Bah! álde batián; (guri galdetuz:) abér daón... [planoan], Cabanillas eta Fustiñana, saunstén eskúiala.

- *Cabanillas... bai, bai, bai, Cabanillas eta Tudela, e? koietan ebili zira...*

- Bai.

- *eta San Gregorio, zer da?*

- San Gregorio?

- *bai, Tudelarik urran; majada bat? borda bat? bixkar bat...?*

- San Gregório?... kóri zómait mendí da, Túdelàn.

- *eta Plana de la Bandera, izauntzen duzu?*

- Plana de la Bandera? kóri Túdelàn, seguráménte baitágo.

- *bai, Tudelarik urran; eta Plana de la Negran ebili zira?*

- Ez, korr éz; éz égon, ói... ánitiz aítú baya éz niz egón.

- *eta Plana de Sancho Abarka, Fraile Alto, Cabezo Royo... koietan ere ez?*

- Ez, ez...

- *La Nasa eta El Portillo ere inguru kortan daude...*

- La Nasa?

- *zu geiágo ebili zira Sierra de Yugon eta len erran dugun...*

- Bai, errí koyek.

- *bai, Valtierra, Arguedas, inguru kortan...*

¹¹⁸ 'anitz alor' itxaron zitekeen agian, gure ustez. 'Aundi' hitza ere maiz erabili zuen Nicolasek, zaraitzueraz 'andi' ohikoa izan arren.

¹¹⁹ "Andazuria"rik gabe, "Landazuria" da eskuartean ditugun planoetan, bi puntu desberdinetan gainera, dakusagun toponimoa eta baita "Balsas de Landazuria" eta "Visos de Landazuria" ere, azken hau Taustetik Andia mendizerrara doan ardibide edo 'kañada'ren ondoan -Nicolasek aipatzen duena-, guztiak ere "Vedado de Eguaras"tik hego-mendebaldera, Valtierako dermioari dagozkiola.

¹²⁰ Geuk erabili *Atlas de Navarra*-n horrela agertzen delako egin genion galdera era horretan Nicolasi. Geroago ikusi *Cuadernos...* eta *Las Bardenas...*-etan, baina, bietan eta leku horretarako, "Barranco de Andarriaga" dakusagu, nahiz bi planoetan ere, horren inguruko toponimo baterako "Cabezo Andarriaga" izan. Dena den, handik hurbil, militarren kuarteletik oso gertu, bada "Tres Hermanos" esan ohi zaion leku bat, agian, geuk galdera egitean erabili genuen "Barranco de los Hermanos" hari zentzua emango ziona.

¹²¹ Oraingoan bai, "Las Masadas", ongi esan zuen.

- Bai, kontán bai.
- *eta lenago erran berze koietan ere: Pitillas, Beire...*
- Kóri tamién.
- *Sierra de Ujuen ebili zira?*
- Kóri báí, bai... korí bai.
- *El Plano eta, Monasterio de la Oliva, Mérida, inguru kortan...*
- Bai, koyetán bai. Ta, karretèrará pues... Ìruñárik, juàten déna, pues... Tafallárik, Caparrúso, Tudéla; ta errí koyék bídëan: Arguedas, Valtierra, ta... Olite, ta Pueyo, géro... Barásoain, kòri gutziá Iruñárik para abájo, e... fatéko Tudélara.
- *eta Ujueko, Uxueko...*
- Ujué, bèste karretéra bat.
- *ebili zireka kan?*
- Ujuén bai.
- *eta zer izen die kango lekuek? Barranco de Pozo Pastor, de San Martín, de Masrolanda...*
- Koítan báí.
- *...Barranco de Aliaga, koietan ebili zira?*
- Bai, barránko'át, Újen, méndi báí, ánitz, ándi, kláro! kór méndia, partitrík... ógei púzka tamien, nónbre, ta kán, ardiák fáten báitra, dèitzen báita korralíza, eta a morrales. Ta án, fatén? méndi, méndi... itsúsi, Ujuè gorá, eta ánicz txapár! ta... árbol ta, y sin embargo, Beirén? gút(t)i, Pitíllas ta korái (?) gút(t)i, y apálago, baea Ujué ta... nóla, xín da ta ahí? entre Ujué eta... Tafallá, San Martín, de Un (sic), dágo.
- *eta Laguna de Pitillasera eraman izan dituzu ardiak edanarazteko?*
- Bàí ta gió¹²², kan, ùrte guzián báye (= badie), báye úr. Bah! kor, pùtzu ánnndi bat xu, amár... robáda o...bátxu.
- *eta ardi-saldo andiak izan dituzu? borzegun ardi edo, bai?*
- Guk, Beirén? naúsi... izán nuènak ník, zortziégun, ta kála; eta órai, nagusiák tu oái ya... yá hazé bi urtéa, íl in tzéla. Eta órai, gúre ené... erritík, Espàrzarík (...), kan... daudétxu, belár koitan; eta koyék, ya, bí... anái báitra, bién artián, míla... míla eta xúntatzen, ta fáten deé... pues xúnto, edo bi zérik kán.
- *eta kor, Cinco Villas deatzen errietan, ebili zireka? Sádaba, Tauste eta koietan?*
- Eeeeh... kór karréteratík igár sólo; de Cinco Villas, Ejéa (...).

Kañada deritzoten zaraitzuarren ardibideaz zerbait

- *eta Esparzarik Beirera fatean, nondik igaretzen zintzan? aber oritzen ziran ongi leku guziez: bide, portillo, erreka, iturri, saure...*
- Espàrtzarík, leméziko... erría, salázénko báita oañík, Salazár... èdo Sarriés.
- *Ibizta...*
- Ibí-, y... eta Ibízta, guziòn koyék...
- *Sarries erraten da Sarze, ez dea?*

¹²² Ilunsko aditzen dugun hitz honek ematen digu zer pentsatua, Nafarroa Beherean oso zabalduko era baldin bada ere -'gero > geo > gió'-, zaraitzueraz ez baita, ohiki, horrela gertatzen.

- Bai, Sártze, eéso! geró, Güesa, Górza, Guéska (!); geró, Izítz-a, Uskarrés.
- *Iziza, e?*
- Izíz, eta Izízek, e? artzén karretéra Itzálléra.
- *Izizen ala Galloxen?*
- Bueno, Gállon! sí.
- *baia Izitzerik ez da igare bear...*
- Izíz, a un laö, eta... Gallóxe... bérzia, párian; eta déi¹²³ karréterará, xílo bátetárik, e? joáten Itzállera. Géro, karrétera, Irúñara xitekó, esto... Uskárrexa, (zuzenduz:) Uskárrexa.
- *Uskarze?*
- Uskárze...-éra.
- *bai, kori Iruñara fateko, baia zu ardiekin fateko ez, kandik ez...*
- No-no, ez, kántík¹²⁴ ez.
- *nondik orduan? ardiekin nondik faten zintzan?*
- Itzállérik... Ibíztarík, Itzállérik, ménditik... eta géro, Pardixarretík, juàten gintzán, errí bat(r)a, Erúnberriàrtiot.
- *bai, baia, Pardixerriko zer erritarik? Adoain edo?*
- Pues... Adoá(i)n! lemezíkõa, geró... Zabál(t)zatic, eta géro kandík, Napálera. Ta Napálerík Muríllõ-Berróya, eta kandík yá, Irúnberriara.
- *baia ez duzu erran bidean diren mendi, erreka, iturri eta...*
- Bórda, kor, kortán bórda, sí; lemezíko érrian, Andoái...
- *Adoain...*
- Xierrán? bórda batzúr, ta bórda kaitarík, bòrdakó, Napáleaz, no, (zuzenduz:) bòrda bát, Zabálsakõa, eta geró, Napálera; kán bai, láur edo bórz... bórdala. Eta géro, Muríllõ-Berróya, eta kán Irúnberriá, ahí ez... bórdarík.
- *eta oritzen zira borda kaiek zer izen zien?*
- Zér nónbre zién ez.
- *ez Adoaingoa, ez Napalekoa eta...*
- Bordék, bórdek éz... ez, ez égon kán, yo, ígari.
- *eta inguru kaietako mendiek zer izen zien? ez zirea oritzen?*
- Eh, pues, méndi koyék... abér! zómait méndi da yá... Agón¹²⁵ Xiérrará.
- *Rakas, ez?*
- Ah! Rakára, Rakáx? joatén... Itzállérik? bai, bíde bat, e? karretéararík ez, Zerrénkano; Zerrénkano, ta... Zerrénkanók (sic) a Rákas.
- *baziren bi Zerrenkano, ez dea? Goiti eta...*
- Ápal.
- *bai? kala erraten zitzaien?*
- Bai, eta... Rákax tamién: Góiti ta Apál, eta géro... Áspu(r)z.
- *eta leku koietarik faten zintzan?*
- Ménditik, errí koitarík ez, ménditik.
- *zu, Itzallerik Adoainera, Pardixerriara...*
- Bai, Adòañerík Záa... báltzara.

¹²³ Bitxi da *dei* aditz laguntzailea zaraitzuar baten ahotan –‘die’ baita hemengo erarik zabaldueña–, Erronkariko ibarrean guztiz arrunta baldin bazen ere.

¹²⁴ Hitz honek ere erronkariara dakargigu gogora, zaraitzueraz, ohiki, ‘kandik’ aditzen baita.

¹²⁵ ‘Illon’ izan daiteke hori, esateko unean izena gaizki oroiturik, behar bada.

- *eta kor, Itzalle eta Adoainen artean, badago mendi bat deatzen baita Santa Cruz...*
- Sí, kóri baratzén ya... apárteago.
- *bai, eskui aldean?*
- Ez, kañádán ez, kañádán?... kándik Napálera.
- *Itzallerik Adoainera, eta kortik eskuiala, Santa Cruz?*
- Bai, kóri da.
- *eta gero, Adoainerik?*
- Zabáltza... igártzen, méndia, eta géro de ahí Nàpalerá... Berróya-rróya, Murílllo... Murílllo-Berróya.
- *eta kor, Zabaltza eta Nepal, bien artean badago mendi bat: Ugarrá...*
- Ugárta? bai, báí nóski báí, méndi aándi bat'á, xiérta, bai.
- *eta Idokorri izauntzen duzu?*
- Idokórri?
- *bai, Napalerik eta... saetsean, Idokorri, bai.*
- Irurózki será?
- *Ez, Napalerik eta Iso, badakizu Iso non den, koien bien arteko mendi bat...*
- Ah, bai, mendí andi bat'á (o)ri (?)...
- *eta izena du Idokorri; oritzen zira?*
- Dáus!
- *ez anitz, e? gero, Napalerik Orradrera?*
- Bai.
- *eta gero, erran duzu...*
- Doméño.
- *Domeño; kandik ere igaretzen zintzan?*
- Karretérara báí, kóri, karréterá... saráltzénköak eta igáten; bai, mendí bát, Arbayún, erráten baitú(u), eta kandík, pues... Aspürzekó, tèrminóa eta geróoo... Navascués. Kortík karrétérara.
- *bai, baina alde kortara fan bage, Murillo-Berroyarik altzina...*
- Irúnberrira; kañadará? sálazé(n)ko kañadará? kóri.
- *eta 'cañada', uskaraz, nola erraten duzie?*
- La cañada.
- *uskaraz ere? 'kañadara' erraten duzie?*
- Bai, euskáraz dá 'la cañada'; cañada por aquí cañada por...
- *len erran duzu nola fan zintzan Irunberriraño; eta kortik altzina, nondik?*
- Áibar, Áibaréra, eta géro allí Gálipentzúra, fáten, ta Cásedára... Irúnberririk Áibar; àlde bát...
- *bai, Venta de Judas eta...*
- Bueno, Bénta Júdasek... kortík artzén karréterará Áibarera, ta be(r)zéa Tzànkotzará ta... allá eta... Áragon eta kóla.
- *eta gero, Aibarerik?*
- Áibarrerik? púzka batéán, xùxen ápal Caséda, eta eskúialá Gallípienzo.
- *len, uskaraz, Galipentzu erran duzu...*
- Gálipéntzu; eta... bueno, len, kórta, artzén karrétera bat Tzangózarik, Tafállara fáiten... (zuzenduz:) fáten báita, Ayésa, Eslába, Lérga, San Martín, koriék bideán, a medio laö, kóri a medio laö.
- *bai, kori bai, baia Garipentzurik altzina?*

- Kalípentzurí... Ujéra, al otro laö, bídea, karréterarík éz'a; Ujéra, karrè-terará, San Mártinik, igártze'a.
 - *eta gero, Ujerik?... Beirera?*¹²⁶.
- Ujerík? karrèterá... órai báí, eh! eráblitzen áutöak eta, bàëa...
 - *baia denbora kartan, zu, oñez...*
- Dènbra kartán? a San Mártinera, ta San Mártinetík Béirera, eta Olítera ta Tafálla.
 - *eta fan daikea Ujerik Beirera San Martinerik igare bage?*
- Korí, pues karrètera bát, Zángozárik fatèn baitá, leník Áibar, géro Xáda, géro Ayésa, ta géro Eslába, Lérga, San Martín. Ta géro Tafálla.
 - *bai, kori karreteratik, baia zu faten zintzan oñez...*
- Ah, gú-guk oñez? biltzéko pues... Aibàrerík kañadará Galípentzura.
 - *Galipentzura, Casèdarik igare bage...*
- Igáre bàge, eta Casèdarík, tamién, igártzen, bàëa... Zángotza aldétik fatèn báita kañadá bat¹²⁷, xúntatzén... Caséda meño bá-... abájo, méndia.
 - *apalago...*
- Ba, apálogo.
 - *eta gero Galipentzura...*
- Galipéntzu barátzen eskúiala, Casèdarík artzén kañadará Galípentzura, ta Aibàrerík tamién.
 - *baia zu faten zintzan Galipentzurik Ujera zangoz, ezta?*
- Kan, sí, zángoz, eta kañáda.
 - *eta Ujerik?*
- Ujérik kór baratzen; kañadará, ìgartzén de ahí... korrá? de... Bèirerá eta... Pitíllara; ta Pitíllatik pues... Caparróso, eta... Mélida... eta, kañádak txikínagó baia kortík igártzen tzen.
 - *eta Murillo el Cuende, deitzen baitakoe 'Murillete', eta 'El Saso' eta... leku koietan egon zira? Traibuenas, Santacara eta... koietan egon zira?*
- Bai, igár bai... artzái ez; artzái Béiren, bìzi guziá.
 - *Ujerik Pitillas eta Beirera saunts daike 'Barranco del Pozo pastor' gaindi, ez da kala?*
- Bai, ta órai erratén, egíten bádíe la acequia, en la Laguna Pitílla náí egín ahí un... alguna balsa grande, edo makinária, nai zíé érman, úra, a... Bardénala; a... ordóki áundi, Péña... errán du(u), Péña ésto... Corniáto! arríba? ordókikò úra guziá ordóki ta náí igár, úra, él déla kára.

Ohiko galdera euskararen balizko erabilerari buruz

- *egon zirea Errongarin?*
- Ah! ígar, áutöan.
 - *eta ioiz egon zira kango uskaldun batekin? gazte denboran edo...*

¹²⁶ Zaraitzuarren ardibide edo kañadako leku hauetara iritsita, biderik zuzenena, Fermin Leizaolaren *Euskalerriko artzaiak* izenburuko lanean ere dakusagunez, Galipentzu, Uxue eta Murillo el Fruto herriak lotzen dituen da: "Murillo el Frutotik asi eta leku auetatik igarotzen da: Santa Agedako gailurretik Uxueko Ardui eta Magazuria lekuetara - Astiagako gaillurrera igo eta gero Galipentzura irixten da" (31 or.). Guk, baina, Beire herria aipatu bagenion, herri honetan urte batzuk igaro zituelako izan zen.

¹²⁷ Erronkariarren 'kañada', alegia.

- Eeeeh! Rónkalia(n) zén, galdú o... len, ézik bálle Salazár.
- *zer, uskarara?*
- Uskárara.
- *bai, baia zu txikin zintzalarik ez zinuen ioiz aditu rongariar bat uskaraz xardokitzen?*
- Ez, uskàraz xardokitzen? érrian tsólo, eta gúre érritik... gàinberá, eré, eta... gút(t)itan ya, sí, guk, gúre érrian, Espárgan, Oróntzen, Ezkáróten, Eáurtan, Otságian, ahí kor, Itzáltzuan, también, kórr anítz.
- *koietan egiten zen uskaraz...*
- Ta orañik¹²⁸ eré, àundiék, xakíten die, bayá, gaztiék (!) eztúzu kó(r).
- *eta zure gaztezutuan, Sartzen eta, xardokitzen zien zerbait, ez?*
- Bai, bai, orduán bai; Sartzerík... petìgorá? érrí guziétan, salázenkõa.
- *eta denbora kartan, Itzallen egon zintzalarik, orduko zarrek xardokitzen zien?*
- Itzállen yà, Itzállen yá etxákin.
- *ez? zarrek ere ez?*
- Ze? áitzen, áituz... bai, enténditzen bèa... kàla-kàla, xardóki gúti.
- *xardoki ez, e? zu gazte zintzanean kango zarrek konprenditu solo...*
- Eta, guré... errián guziák.
- *eta Igarin?*
- Igarín e... eztán... ta eztá're iten.
- *igualtsu nola Itzallen edo igual geixeago?*
- Iguál, iguál, iguál... bah! kàla, óitzen... báizen, (t)xárdoki anítz, pues, xa, xakín bay'án, ba... yá gúti, xardókitzen, gútxi, étzen...
- *denbora kartan ez zen xardokitzen xa...*
- Míra, guré... érrí, Èspartzán? azkén érria, Espárza; Oróntzen eta... Ezkáróten ta Ótsain ta Eàurtán? kórr anítz, korrék kor-, korriente, jéndia... ¡ay, qué coño! bueno...

FERNANDO REKALDE, *Karrika* etxekoa, 1991

Almadiei buruz oro har

- Eráitzen gintzún, gitzún... ugálde baztérrean, ta ánitez iten tzuén trámõak, bàia... con vista, màkurrák, bértze màkur bát idùri-ién... tapàtze-kó, irákusté...-ko zuzén delá... guría, ta... geró, berrík ez... záro dèitzen ginuen kén, de avellano y de mimbren...
- *xaro erran duzu? zer da kori?*
- Bai, zároa, kúra? kúra retórzitrik, záro!
- (FR-ren emazte Maria:) Eso pa retorcerle y pa atar las almadías; pues... matas de avellano.
- Avellano y mimbren, urrútxa ta... mimbren. Ta kúrak, lénik –zúmea–, lénik retórzitzen zen kúra, eta géro, barré(n)atzen zen zùra puntatík, ta kán esertzén trànka bát, kalá... púntan, ta trànka karí ló-, guziák lot, ta zumé korí biúrtzen zén ensegíd-... nai zún gisála, ta... fáten zén de maravilla. Ta géro, espéra... ur, xíten zen úra... jaustén gero, egózteko ugaldialá, ta ugaldialá

¹²⁸ 'ubañik' aditzen dela iruditzen zaigu.

egózten ginuenén... tr(s)ámo por tr(s)ámo, ta... bah, yágoen b(u)eltán almádia bateán borz trámo, laur-bórz, ta geró, pues... xíten zélarik urá, traugádia (?) dagó ta géro, halá! p'abájo, a... hasta a donde habría de ir, baía... eltzen gintzan... Arbayún? Arbayún, kémen... Irunbéri, de Lumbiér más aquí. Kór bar dié ébili, sartú... úra jústo-jústo-jústo; badíba¹²⁹ zenbát, báratzen gintzan, ugáldean, elkí bae kandik. Eta... aniz ba(t)zén? ez ginuén, ez gínokén (...), úrak, urák zuén indárrëago... gúk baño indárrëago.

Eta geró, trámuak! trámuak báitra... tr(s)ámuak drá... almadían bórz, làur-bórz... kóyek etzrén Arbayún, Arbayúnen; baginuén pasu bát... ¡cago en diez! ez níz orítien oái zòmat dén!... írur, írur-zórtzi'do... kaláküa dá, ¡el agua fijo! ez gínoken sar, zabalágo ezpáitzeken igar; guziák ken, tres ochenta o olá... me parece que es.

Ta géro pues... Irúnbéri artio, Irúnberrirá... fatèn gintzán almádia batekín, bórz tr(s)amó, bí, bí gizon, ta... ya, Irunbéri, Irunbèrri áltëan, zuzèn gintzán, amár tr(s)ámo, bí gizonendako; ta kórrekin tirá, pues Zangòzará, Zangóza baño apàlagó, ta kán, ezàrtzen gintzán, púzkará... aniz búzkatan (sic). En vez de... bàt eo bída? ezàrtzen gintzan làur, làur (t)xúnto, làur tr(s)amo; kóri yá... Ébroala, urràn gintzalárik, ta... káekín, tíra, Zarágozalartió como... según!

- *edo Tortosaraino?*

- Tortósan? ni énintzan éldu Tortósara.

- *eta almadiak ugáldeala egozteko urak xin bear zuen andi...*

- Bai, bai... úra sobr'andi ez, e?

- *eta zer, baziren konpuertak edo...?*

- Ez, Bálle Ronkálëan bazén konpórta baëa kemén ez, kémen éz ginuen; eugáldia (sic)... bére, normál. Baëá, ugáldia pues arpátzen ginuén normál, ez andi ta ez txiki, Irúnberri artió, Irunbèrriarik apál? etzén inpórt(z)a.

- *eta ze zura klase erabiltzen zen almadien egiteko?*

- Guk? gúk lérra, 'pino'; len... elkítzen zelárik Irátirik, Irátin 'abeto', ermáten báizien... pues éstranjeroalá o? bárko itéko ta... que se alarga, ogéi métro lúze... ta kalá, pues já, eiten zién abétoz, baëa kémen eztá abétorik izan.

- *eta almadiek, altzin-gibeletan, baziena zerbait remoen esertzeko?*

- Rémöa! altzínian, arríbatzen... zúra déitzen ginuén gúk; a maderá, cada madero, zúra; si eran pequeños, adelante un remo.

- *txikinak baldin baziren...*

- Bai, alánte uno, ta... gibleán bat; balín bazen gordó¹³⁰, antzínëan bída, ta gíblean bát, ta balín bazen aníz gordó, bidá alánte ta bída atrás.

- *anitz gordo, e?*

- Bai, bída altzínëan ta bída gíblëan.

- *eta erdian ez zen ezartzen 'roperoa' edo?*

- Bai, bai, róperöá; bí estáka, sártrik zurëán, barrënan zilatrík, eta kála (...), ématén díru guziá.

- *nola? zer eramaten zen kor?*

¹²⁹ 'Badinba, balinba' izan daiteke hori, gure irudiko.

¹³⁰ Hona, honen aurreko saioan aditzera emanikoa oroitaraziz, Sanz Zabalkak dioena: "Gorda (madera): la de 70 cms. de circunferencia en adelante".

- Árropa, ta zérbait, eta... xáköa, ta... txítxi, ar-, tèrnasköá...
 - *ternaskoa eramaten zen, e?*
- Bai, ánitz, áviz áldiz bai.
 - *eta bidean paraderoak izaten ziren, ezta?*
- Bai.
 - *non?*
- Kóri, izáten zén... oai, éviz oritzen ní! eníz oritzén; kemén e... ya, Irunbèrrin ta Zàngozán, éviz öritzén! ta kór egitén báiginuén rigual (sic)... igual, ochenta o... según, noventa viajes, néguán... ta enízala oritzen köitáz! eta... Riberán eníz oritzen.
 - *erori zira ioiz almadiatik ugaldeala?*
- Ez, ez... álmadiatík e, difízil dá, bai, difízil, présetan! présetan dá... remáda bát, altzína... lo mismo nóla kótxe batean! altzínean, rémöa ermatén duena balímada... espérto, vamos... entendido? pues tranquilo.
 - *zurer zer izen ematen zaben?*
- Ah! zurák? zen, dózéna, kátorzén, ta sézen, ta... ágilon. Dozéna, kátorzèna, sézena ta ágilona¹³¹; ágilóna yá, zúra... elegánte, zörtzi métro o àmar métro lárگو; orái... óyek espeziál, puéntetako.
 - *eta berzek, zer luzetarzuna zien?*
- Espéra, dozénak? zínko... éz, cuatro ochenta; cuatro ochenta, cinco sesenta y seis ochenta¹³².
 - *eta gero, ágilona...*
- Géro ágilóna; tramöék, guziák, koék, txikìn koék guziák iguales, hala! puéntèak éz; por ejemplo... zortzí metró eo, igual zàzpi t'érdi, zörtzi t'érdi, bederátzi, àmar métro... puéntétan, kor àrtzen fijo... zé(r)a.
 - *puente koiek nola ziren?*
- Puéntèak? pues kóri... zúl, (t)zúra májoak kruzàtzen báitie... zilo bate-tík bertzèala¹³³.
 - *eta mutil txikinak igaten zrena goiti, puzka batean gañan fateko?*
- Bai, báibai-bai...
 - *eta gero zer egiten zien? bazterreal xausi?*
- Ejejeje!... deabrúkeria! bah! (...), urétan; pues a lo mejor, púska bátean juán ta, furtá (?) ta eútz; bah! orái gúti aldiz, e? korí gúti aldiz. Ta bèrtzèán? pues a lo mejor aíták, semé bat, ermán pùzka bátean, ta eútz.
 - *eta zubien pean igaretzen zirenean, mutiko txikinek zer erraten zaben?*
"Almadiero, txikilindrero..."
- Almadiéro... ñingidángo, bòlsa gránde y póco dinero.
- (Maria:) Eso! eso! oi! nos veíamos más contentas cuando veíamos una almadiá que venía a la presa...!
- Ník baño obéki, áu ere... errànen dauzú, Ezkározen badá bat, oáño... konózimiéntöak dauzké ànitz óngi, eta... emén, oberénetarík izán da orí... bàita Eustáquio.

¹³¹ Juan Cruz Labeaga mintzo: **Aguilón**: "Madero de unas 18 a 20 medias varas, que equivalen a unos 8 metros. Equivale a *veintén*". Sanz Zabala ere antzera: "Madero grueso trabajado a escuadra de ocho metros de longitud". Eta Iribarrenek, azkenik, "Madero en rollo de 18 a 20 medias varas (de 9 a 10 varas) de largura [Salazar, Roncal]" dela dio.

¹³² Nahasi bide zen Fernando datu hau ematean, 'seis cuarenta' eman beharko baitzuen.

¹³³ Juan Cruz Labeaga: **Puente**: "Maderos de entre 21 y 27 pies de longitud, algo más de 7 ms. que equivalen aproximadamente a un *secén*".

- *orduan 'almadiero...'*
- "... ñingidángo, bolsa grande y poco dinero".
 - *eta berzerik ez? kori solo?*
- Bah! áñez gáúza; a lo mejor, fatén gintzan àlmadiakí eta, irurógei, lau-rógei... batxí¹³⁴ (bakixu?) zòmat dén? sesenta-ochenta mozas en la orilla del río, en el Ebro y más arriba, pues allí todas lavando, porque todas no...
 - *ah, nola erraten da? ekuztan¹³⁵ edo...?*
- Ikúzten, ikúzten àrropára. Oh! aquéllas cualquiera sabe lo que nos echan!
 - *eta gustoala faten zintzan?*
- Ánítz! ánítz... eta zér peligróa! jo!...
 - *eta xan, ongi?*
- Xán ongi... térnasköá.
 - *eta errongariarrek, kallesek... errongariarrak zer dra? kalles?*
- Ronkálesak.
 - *ez zaie erraten kalles?*
- Éz-ez-éz...
 - *Otsagin, errongariarrak xin balin badra, por ejemplo, erraten die: "kallesak xin dra"; ziek ez?*
- Róngariköák... Róngari, kében, aquí les dezimos en vasco Róngari.
 - *kaiiek erraten die, xateko, eramaten ziela 'migak'.*
- Mígak ermàten tziéla? ah! orí ez, ník eztút ikusi kori; urá... or-, ortz-, ostatúan bai! ostatúa eiten zién, ostatú bèa...
 - *almadiaren gañan, ez?*
- Almàdiaren gáñan ez.
 - *ah, igual nik gaizki aitien nuen...*
- Bah! nó-no, izán daike báí, zé(r)a, ortík¹³⁶... bálle Ronkalétik fàten zrén... a lo mejor igártzen... zitién, írur ilabéte etséra... fan bagé? béti almàdiara. Biáje batén... Zàragozára? berzé baten bila; ta arèkin fán? berzé baten bila. Koyék? eztákit zé(r)en bíla (...), a lo mejor eiten zien kóri! gú ez gíntzan fatén: zòrtzi égun, amabóz (sic)... Zaragózará... fàten gíntzalarík, amaláur, amabó(r)z egún biajeá... kostàtzen zén; báita, báita aski, e? amaláur edo amabó(r)z egún? yórekin komunikátu bagé, etzér'e! juán giñalík eta, déus ere! ni un teléfono ni... nada.
 - *non sortu zintzan? erri konetan?*
- Nor ní? bi, bí kilómetro górago, Órontzen.
 - *ah, Orontzeko zira...*
- Zórtzi urtetán sáuntsi nintzán ni óna.
 - *aldi batez egon nintzan Orontzen sortu Pedro Penarekin, eta erran zadan bera ere ebili zela almadiatzen...*
- Bai, anítz ez, bàèa erábli izán da, ta anítz ongi; koyék, oí, úrak ebíltzen zén (sic) kémen, barrànto ketán? elkítzra kóna. Pues de por Izálzurik gòitia-

¹³⁴ Bakan iruditzen zaigu 'batxi' hori. Testuinguruari behatuz 'bakixu' izatearen itxura izan leza-ke, hitz honekiko garapena nekez ikusten da baina.

¹³⁵ Uztarrozen aspaldisko aditu hitza bota genuen oraingoan, '-tan' gisako bukaera zaraitzueratik kanpokoa zela ohartu gabe nonbait.

¹³⁶ 'ortij' aditzen dela iruditzen zaigu; ez da, gainera, zintzilik geraturiko -k bat horrela aditu uste izan dugun aldi bakarra.

górik! Otsá...-óbia (sic) gòitiagórik, éjee!... barránko oitárik, ordúan riáda-ekín, zunbatzúren azùkriagó (?) ta obíago.

- *eta zure aitataamak, nongo ziren?*

- Ené... ène áma? émen, etsé kontarik, eta... ène aítá Oróntzerik.

- *aita, Rekalde, ezkondu zen etse kontara? 'ezkondu' edo, ziek nola...*

- Ezkòndu zén arén étsëala; geró, géro sáunts... xin zé kóna bizítzra, zór-tzi urté nituélarik.

- *eta amak zer apellido zuen?*

- Maixtérra.

- *eta zenbat urte dituzu orai?*

- Zòmát tútan? ochenta y siete cumplidos.

- *bai, e? ez du iduri...*

- Y toda la juventud empapau de agua, todo el día, todo el invierno, por ahí, por barrancos, ah!...

- (Maria:) Además de éso, de las almadías, tenían otra cosa que solían... barranquiar¹³⁷, la madera echarla al río? donde la finca? un barranco que había? un... barranco? y cuando el barranco estaba crecido muy grande-grande-entonces... aquello barranquiar.

- Ta géro 'barranquiar'.

- *kori ere egiten zinien?*

- Kóri úra ándi zelárik.

- *eta nola, mandoekin edo...?*

- Manduéki erö...

- *karria?*

- Kárria, arrása.

- *eta lerrak ebaki, nola? aizkuraz?*

- Aixkóra, aixkóra sólo.

- *orduan ez zen motozerrarik eta...*

- Ez, bien! ez tróntzadórerik ere; nik, zomát urté ez(t)ála egiten? ogèita-mar urté bai! tróntzádora xin zélarik. Bèrro-...òitamár? eztákit, urté gútixà-go, ogèita... ogèitabó(r)z góiti, ortí'goiti, tronzádorai(k)... sáldu direlarík kemen; ordùalártio e'gínakien zér zen tróntzádóra. Bayà, ikási ginuènekó... el afilar, zorróztan ta... igás-, igáre zen... bída edo ìrur úrte! geró yá tróntzádora sólo.

¹³⁷ Sanz Zabalza: "Barranquiar: conducir, con la ayuda de picas, maderos sueltos por barrancos con abundante caudal de agua hasta el atadero", eta Iribarrenek ere antzera: "Barranquear. O barranquiar: Conducir la madera por el río, valiéndose de picas [Aoiz, Aézkoa, Salazar]".

BIBLIOGRAFIA

- ANGULO, M. eta ALCALDE, I., *Cuadernos pirenaicos - Bardenas*, Sua Edizioak, Bilbo, 2001.
- ARANA, A., *Zaraitzuko Hiztegia*, Nafarroako Gobernua eta Hiria Liburuak, 2001.
- ARANZADI ZIENTZI ELKARTEA – ETNOLOGIA MINTEGIA, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa (EAEL)*, I eta II, Donostia, 1983 eta 1990, hurrenez hurren.
- ARTOLA, K., “Fidela Bernat anderea, euskal hiztun erronkariarra (II)”, *FLV*, 85, 2000.
- , “Zaraitzua aztertzeke ekarpen berriak” (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 eta 8), *FLV*, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97 eta 98, 2002-2005.
- AZKUE, R. M. DE, *Cancionero popular vasco*, II, 751 or., Edit. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1968.
- , *Diccionario vasco-español-francés* (repr. facsímil), Edit. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- BONAPARTE, L. L., *Études sur les trois dialectes basques des vallées d’Aezcoa, de Salazar et de Roncal, tels qu’ils sont parlés à Aribé, à Jaurrieta et à Vidangoz*, Londres, 1872.
- ECHAIDE ITARTE, A. M., *El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.
- EUSKALERRIKO IRRATIA, *Nafarroako euskaldunen mintzoak (II)*, Nafarroako Gobernua, 1993.
- IRIBARREN, J. M., *Vocabulario navarro* (nueva edición preparada y ampliada por Ricardo Ollaquindia), Institución Príncipe de Viana, Iruñea, 1984.
- LABEAGA, J. C., “Almadías y almadieros”, *Etnografía de Navarra 1*, Diario de Navarra, Iruñea, 1996.
- LAN TALDEA, *Atlas de Navarra*, Diáfora, S.A., Barcelona, 1977.
- , *Las Bardenas Reales*, Gobierno de Navarra, Iruñea, 1990.
- LEIZAOLA, F., *Euskalerriko artzaiak*, Etor, Donostia, 1977.
- SANZ ZABALZA, F., *Maderistas y almadieros del Roncal, 1945-1955*, Copia, Iruñea, 1993.
- YRIZAR, P. DE, *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro oriental (III)*, Euskaltzaindia, 2002.

LABURPENEA

Honen aurreko saioan aipatu genituen ahozko testuak, gehienak agian garai bateko giro tradizionalan oinarriturik, horri hauetara ekarri ostean, Zaraitzuko euskarari eskaintzen ari gataizkion ahaleginak bere azkena izango du ‘(10: gehigarriak eta bukaera)’ azpigitulua emango diogun saioan. Bertan orain arte ia ukitu gabeko adizkerak –subjuntiboa, ahatera...–, azalez bederen, aipatuko ditugu eta baita, neurri batean, lexikoa ere. Halaber, sintaxiari eta beste zenbait gairi buruz zerbait azpimarratu nahi genuke eta baita, azkenik, artean ekarri gabeko ahozko testuren bat edota era desberdineko apurrak ere. Laburpen hauetako bukaera aldean esaten ohi duguna errepikatuz –aldizkari honen ale solteren bat eskura lezakeen balizko irakurlearentzat egiten dugu horrela– zera esango dugu: Zaraitzuko euskara Louis-Lucien Bonaparte printze euskaltzaleak egindako mapa zoragarrian ekialdeko behe-nafarreraren esparruan kokaturik agertzen dela, horretarako arrazoi nagusienetarik bat, antza, errespetuzko alokutibotasunaren erabileran datzala, ekialdeko euskalkien ezaugarri.

RESUMEN

Una vez recogidos en estas líneas los relatos anunciados en nuestra anterior entrega, sustentados a menudo en temas tradicionales, este intento de aproximación al conocimiento del habla vasca del valle de Salazar tendrá su expresión en una última entrega que llevará como subtítulo ‘(10: gehigarriak eta bukaera)’. En ella veremos, bien sea de forma superficial, formas verbales –subjuntivo, potencial...– apenas recogidas hasta el presente así como algo de léxico. También quisiéramos hacer alguna mención referente a la sintaxis así como incluir algún otro tipo de aportación complementaria. Para terminar y repitiendo lo que venimos diciendo al final de estos resúmenes –reiteración

que hacemos en atención al posible lector ocasional en cuyas manos, queremos suponer, cae un número suelto de esta revista— diremos lo siguiente: que el euskara de Salazar fue incluido por el vascófilo príncipe Luis-Lucien Bonaparte, en su meritísimo mapa, dentro del dialecto bajo-navarro oriental, siendo, al parecer, una de las razones de mayor peso para tal inclusión el empleo en dicho euskara de la alocución respetuosa, común a los dialectos orientales.

RÉSUMÉ

Les narrations que nous avons annoncées dans notre publication précédente se trouvent reproduites dans ces lignes et parlent souvent de sujets traditionnels. Le but de ce travail, qui sera recueilli dans le dernier numéro dont le sous-titre sera '(10 : gehigarriak eta bukaera)', est d'essayer de mieux faire connaître la langue basque de la vallée de Salazar. Nous y verrons, de façon superficielle, des formes verbales —subjunctif, potentiel...— à peine recueillies jusqu'à présent comme quelque chose de lexique. Nous voudrions aussi faire une remarque à propos de la syntaxe et ajouter quelques commentaires. Pour finir rappelons —pour le lecteur occasionnel dans les mains duquel, tombe un numéro isolé de cette revue— ce que est dit à la fin de ces résumés: que l'euskara de la vallée de Salazar a été inclu, par le studieux de la langue basque, Louis-Lucien Bonaparte, dans sa carte de l'Euskara, dans le dialecte de la Basse Navarre orientale, l'une des raisons de cette inclusion a été justement l'emploi de l'allocution respectueuse qui est commune aux dialectes orientaux.

ABSTRACT

After citing the accounts announced in the previous instalment, often based on traditional subjects, this attempt at investigating the Basque language spoken in the Valley of Salazar shall come to a conclusion in a final instalment subtitled '(10: gehigarriak eta bukaera)'. In it, we shall see, albeit superficially, verbal forms —subjunctive, potential...— practically uncollected to date, as well as a certain amount of lexicon. We should also like to make some mention of syntax and include some other type of complementary contribution. Once again repeating what has been stated at the end of all of these abstracts —a reiteration made for the benefit of potential readers who may, we would like to hope, come across an odd issue of this magazine—, we would like to finish by saying: that the Basque language from Salazar was included within the Eastern "Basse Navarre" (Lower Navarran) dialect by the scholar of Basque, Prince Louis-Lucien Bonaparte in his commendable map. One of the main reasons for such a decision was, it would appear, the use in this version of the language of the respectful speech forms common to Eastern dialects.